

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

INSTITUTIONEN FÖR PEDAGOGIK
OCH SPECIALPEDAGOGIK

Att realisera svårfångade ideal

En studie om makt och maktlöshet

i verksamhet enligt LSS

Författare: Fredrik Gollmer

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	Examensarbete i pedagogik och didaktik PDGX61
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	Ht/2020
Handledare:	Sverker Lundin
Examinator:	Susanne Dodillet

SAMMANFATTNING

Gollmer, Fredrik (2021). *Att realisera svårfångade ideal. En studie om makt och maktlöshet i verksamhet enligt LSS*. En kandidatuppsats vid Göteborgs universitet på Institutionen för pedagogik och specialpedagogik.

Syftet med föreliggande studie är att skapa en djupare förståelse för den maktdimension och maktlöshet som förstås existera i viss verksamhet enligt LSS, för att med en sådan förståelse som utgångspunkt problematisera insatsens praktik. Studien tar avstamp i två hypoteser. 1) Att maktdimensionen och maktlösheten tidvis kan inverka negativt på insatsens praktik i sådan omfattning att den står i strid med funktionshinderpolitisk ambition. 2) Att det finns en omfattande diskrepans mellan funktionshinderpolitisk ambition och verksamhetens praktik. Studien fokuserar på hur maktdimensionen och maktlösheten påverkar verksamhetens personal och insatsens praktik och om det går att identifiera särskilda aspekter som har större inverkan än andra.

I resultatet framträder särskilda aspekter som förstås ha stor inverkan på verksamhetens personal och insatsens praktik. I analysen förefaller dessa aspekter ha ett komplext samspel som resulterar i en kraftfull destruktiv dynamik. En dynamik som kom att bli en idé om en teori som jag kallar vosfär (uttalas veosfär). Vosfären verkar vara självförstärkande och svår att bryta.

Studien illustrerar den komplexitet som verksamhetens personal dagligen ställs inför och vad denna komplexitet gör med verksamhetens personal och insatsens praktik. Resultatet kan användas för att synliggöra den diskrepans som finns mellan funktionshinderpolitisk ambition och verksamhetens praktik samt fungera som diskussionsunderlag för att minimera denna diskrepans.

Nyckelord: LSS, makt, maktdimension, maktlöshet, autism, autismspektrumtillstånd, AST, funktionshinder, funktionsnedsättning, intellektuell funktionsnedsättning, funktionshinderpolitisk ambition, vosfär

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

KAPITEL 1. INLEDNING OCH BAKGRUND	3
1.1 Då och nu	3
1.2 Verkligheten	5
1.3 Autismspektrumtillstånd	7
1.4 Stödpersonalens uppdrag, kravbild och kompetens	9
1.5 Praktik och makt.....	10
1.6 Problemformulering	11
1.7 Syfte och frågeställning.....	12
KAPITEL 2. TEORI OCH TIDIGARE FORSKNING	12
2.1 Teori och begrepp.....	13
2.2 Tidigare forskning	15
KAPITEL 3. METOD	16
3.1 Vetenskapsteoretisk ansats.....	17
3.2 Val av vetenskaplig metod	17
3.2.1 Autoetnografi som metod.....	18
3.2.2 Kvalitativa intervjuer som metod	19
3.3 Urvalsmetod	19
3.4 Metoddiskussion.....	20
3.5 Etiska överväganden.....	21
KAPITEL 4. RESULTAT OCH ANALYS	23
4.1 Total maktlöshet och absolut makt.....	23
4.2 Vosfär	26
4.2.1 Element 1 - Insynsfri eller transparent insats	28
4.2.2 Element 2 - Negligerbar respons och protest.....	29
4.2.3 Element 3 - God intention	30
4.2.4 Element 4 - Ledarskap.....	31
4.2.5 Element 5 - Uppfattnings- och värderingssystem.....	32
4.2.6 Element 6 - Lex Sarah	33
4.2.7 Vosfärens kontur och rymd	34
4.3 Våld, tvång och kränkningar	35
4.3.1 Skydds-, tvångs- och begränsningsåtgärder	35
4.3.2 Överträdelse och hantering.....	38
KAPITEL 5. AVSLUTANDE DISKUSSION.....	41
5.1 Metodreflektion.....	42
5.2 Sammanfattning.....	42
REFERENSER.....	45
BILAGOR	48
Bilaga 1 - Missivbrev	48
Bilaga 2 - Intervjuguide.....	49

KAPITEL 1. INLEDNING OCH BAKGRUND

Den här studien handlar om den typ av verksamhet som idag kallas LSS. LSS står för lag om stöd och service till vissa funktionshindrade. Studien kommer mer specifikt handla om LSS-verksamhet som erbjuder stöd och service till personer med autistiskt syndrom (autismspektrumtillstånd, AST). De som arbetar med denna typ av brukare hamnar ofta i situationer som är komplexa. Däri skapas en känsla av maktlöshet. Utifrån den känslan är det inte ovanligt att personal agerar och handlar utifrån makt. Att nyttja makt i arbetet med brukare som står i omfattande beroendeställning till personal och som dessutom har nedsatt besluts- och kommunikationsförmåga, kan förstås medföra vissa svårigheter. Det är dessa svårigheter som stått i fokus för min undersökning. Min målsättning har dels varit att undersöka hur maktdimensionen och maktlösheten påverkar verksamhetens personal och insatsens praktik, dels hur personal upplever sin egen och sina kollegors insatser utifrån begränsnings- och skyddsåtgärder, tvång, våld och kränkningar.

Den yrkeskategori som idag erbjuder stöd och service till vissa funktionshindrade har lite olika titlar såsom stödassistent och boendestödare med mera (fortsättningsvis kallad stödpersonal). De individer som idag omfattas av LSS kallades tidigare för allmänt vedertagna nedsättande smeknamn såsom dåre, sinnesslö, idiot och vanför. Numer används begrepp som funktionsnedsättning, funktionshinder eller nedsatt funktionsförmåga, vilket antyder att samhällsynen förändrats radikalt. Idag finns högt ställda ambitioner om att personer med funktionsnedsättningar har rätt till att bo, utbilda sig och arbeta i samhället likt andra. Dessa ambitioner ställer krav som är svåra att leva upp till i praktiken. Som bakgrund till en större förståelse, för den stora normaliseringsprocess som skett i samhället kring personer med funktionsnedsättningar, är det av vikt att titta närmre på de avgörande reformerna.

1.1 Då och nu

Av lagar och policy framgår att målsättningen för LSS förändrats drastiskt de senaste 50 åren. Under 1920-talet infördes lagar om sterilisering och äktenskapsförbud som skulle förhindra personer med "dåliga arvsanlag" att få barn. 1968 kom omsorgslagen som fokuserade på omsorg till skillnad mot tidigare då det mer handlade om förvaring och att skydda samhället från de med funktionshinder. Omsorgslagen omfattade även vissa rättigheter. Fram till 1980-talet var stora institutioner och mentalsjukhus platsen för personer med omfattande funktionsvariationer (fortsättningsvis kallad brukare). Här isolerades brukare från övriga samhället och de ansågs inte ha samma behov eller rättigheter som andra samhällsinvånare. Föräldrar uppmanades att lämna bort sina barn och det var skambelagt att ha barn med

funktionsnedsättningar. 1994 kom Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). Lagens införande blev en frihetsrevolution. Lagen skiftade återigen fokus och blev än mer human och inriktades mot stöd och service. Lagen omfattade bl. a. att brukare skall ha rätt att bo, utbilda sig och jobba i samhället. Insatser enligt LSS bygger på frivillighet. LSS är ingen tvingande lagstiftning såsom exempelvis LPT (Lag om psykiatrisk tvångsvård). Det är en avgörande skillnad på vård som är frivillig eller tvingande. Det är av vikt att ha med sig under läsningen. I samband med lagens införande fick kommunerna ansvar över sina invånares insatser och avinstitutionaliseringen påbörjades. De gamla stora institutionerna avskaffades och ersattes av nya mindre boenden som skapades i kommunal regi och brukarna flyttades till sin hemkommun. Det finns en pågående debatt om huruvida det skett en avinstitutionisering eller om det resulterat i transinstitutionisering, d.v.s. en ny form av institution och inte en verklig integration i samhället. Denna studie knyter an till denna debatt. Många menar dock att avinstitutioniseringen varit mer positiv än negativ. Jag anser att den förändrade samhällssynen är en grundförutsättning för att brukare enligt LSS skall få en möjlighet till ett värdigt liv likt andra. Avinstitutioniseringen har dock resulterat i att många brukare idag lever tämligen ensamma liv. Ett liv där många brukares huvudsakliga samspel med andra endast utgörs av boendets personal. Personal som ibland handlar utifrån makt och maktlöshet. Det är dock inte något nytt på grund av att institutionerna stängdes ner. Däremot kan det förstås vara en stor skillnad på de korridorsboenden som fanns på institutionerna med gemensamma måltider och aktiviteter jämfört med dagens boenden där många har egna lägenheter och endast har aktiviteter tillsammans med personal. I dessa lägenheter, där ingen ser vad som sker, arbetar personal med brukare som i vissa fall saknar förmåga att uttrycka missnöje över insatsens praktik. Det är under sådana förutsättningar det kan tänkas att personal agerar genom våld, tvång och kränkningar. Det är dessa och liknande processer och förutsättningar som ligger till grund för mitt intresse och som har mynnat ut i denna studie.

Syftet kring lagändringarna vars historia skissats ovan var att skapa förutsättningar, för de som enligt LSS är berättig stöd och omsorg, att kunna leva som andra. Att leva som andra innefattar (Lag, 1993:387);

- Jämlika levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet.
- Den enskilde skall ges möjlighet att skapa sig ett värdigt liv. Ett liv så likt andras det är möjligt och i gemenskap med andra.

I förarbetet (Prop. 1992/93:159) till rättighetslagstiftningen LSS sammanfattas funktionshinderpolitikens bärande principer med hjälp av följande begrepp:

- Tillgänglighet
- Delaktighet
- Helhetssyn
- Inflytande
- Självbestämmande
- Kontinuitet

I begreppen framgår tydligt att funktionshinderpolitikens ambition är att även de som omfattas av LSS skall vara likställda och ha samma rättigheter som övriga samhällsinvånare. Självbestämmande och inflytande över sitt eget liv är två rättigheter bland andra som är återkommande i både funktionshinderpolitikens principer och rättighetslagstiftningen LSS men även i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (SÖ 2008:26). Sverige ålade sig att följa konventionen i januari 2009. Dessa två rättigheter är av betydande karaktär för studien och kommer senare att belysas närmre. Reformerna, den förändrade samhällssynen och den funktionshinderpolitiska ambitionen utgör en viktig bakgrund till föreliggande studie.

1.2 Verkligheten

Fäster man sig vid de mål, syften och förutsättningar som ovan beskrivs ser det positivt ut för personer med funktionshinder som omfattas av LSS. Det ser ut som att de idag ska kunna leva likt andra. Det finns emellertid högaktuella mediereportage som beskriver en annan verklighet. Efter två inslag av Uppdrag granskning på SVT under år 2020, lyfts en bild fram av livssituationen för två personer med autism. Där beskrivs hur verksamheten avskärmar brukare från samhället och begränsar vilka släktingar som får lov att besöka, när och hur länge. Det beskrivs även att brukare låses in trots avsaknad av lagstöd. Likaså framgår hur personal använder kränkningar, tvång och rena övergrepp som metod i arbete med brukaren (Hanson, 2020). En av de tydligaste övergreppen som uppdagats i *Uppdrag granskning* är att personal vid ett tillfälle lagt en stor tung sackosäck över Dick och sen satt sig ovanpå säcken och hoppat med knäna över Dicks bröstorg. Detta står givetvis i strid med lagstiftning och politiksk ambition. I reportaget kallas det för begränsnings- och skyddsåtgärder, vilka rättfärdigas genom att det är för brukarens bästa. Den här händelsen har polisanmälts efter att den blivit känd för anhöriga.

Den diskrepans som mediereportagen pekar på är en viktig del i denna studie. Jag menar att brukares liv och vardag inte avspeglar den funktionshinderpolitiska ambitionen. Men även att det dagligen, i arbetet med brukare, sker betydande ”avsteg” från den ambitionen. ”Avsteg” som inte bara är ringa utan även av mer betydande omfattning. Dessa ”avsteg” sker i insatsens praktik av stödpersonal men jag avser inte att det är stödpersonalen som bär skulden. I denna studie framkommer att dessa ”avsteg” är mer komplext än vad ordet avsteg ger sken av. Det är

en kraftfull destruktiv dynamik som nästintill verkar ha ett eget liv. Det verkar som att verksamhetens personal sugns in i den destruktiva dynamiken och att det är extremt svårt att själv ta sig ur den. Det är i den som personalens handlande och agerande kan te sig märkligt eller till och med brottsligt. För att förstå denna destruktiva dynamik har jag utvecklat en teori som jag kallar för vosfären (som ska uttalas veosfär). Vosfärens delar (element) har ett komplext samspel och förstås tillsammans ha en omfattande inverkan på insatsens praktik. De element som jag lyft ut som särskilt viktiga är; graden av insyn i insatsens praktik, svårigheten med att förstå brukaren och dennes svårighet i att kommunicera, personalens goda vilja, frånvaro av tydligt ledarskap, tillskrivande av värdesystem till brukaren och Lex Sarah. Vosfären och dess element beskrivs närmre under *KAPITEL 4. RESULTAT OCH ANALYS*.

I denna studie kommer kommunal verksamhet för personer med mer omfattande autism stå i fokus, närmare bestämt verksamhet som utgör boende för de med autism men även den verksamhet som utgör deras dagliga sysselsättning kommer beröras. Det LSS-boendet som återfinns i denna studie kommer fiktivt att kallas för Hultet. På hultet finns sex stycken lägenheter som ser ut som helt vanliga lägenheter på två rum och kök med egen uteplats. För dessa lägenheter betalar de boende en hyra likt andra vanliga hyreslägenheter. För att få hyra en av dessa lägenheter måste det finnas ett beslut om berättig insats enligt LSS och det boendet måste matcha beslutet för att individen skall få bo där. Det står brukaren fritt att välja vart den vill bo men önskar brukaren bo på ett LSS-boende är det bara kommunens egna boenden som blir aktuellt och då är det bara de boenden som matchar beslutet.

På Hultet arbetar personal som har en egen lägenhet där de utgår ifrån. Beroende på brukarens behov är insatserna olika långa och olika omfattande. De flesta behöver stöd i den dagliga livsföringen med exempelvis den personliga hygien, matlagning och städ. Några av brukarna har även daglig verksamhet, vilket innebär att de åker till en av kommunen anordnad verksamhet där de utför arbetsliknande sysslor. Det kan exempelvis handla om att hantera tvätt eller separera metall från plast på föremål som skall återvinnas. Hultets brukare har nedsatt kommunikations- och beslutsförmåga, vilket i praktiken betyder att de har stora svårigheter i att fatta beslut i stort som smått och att de har svårigheter i att kommunicera. I arbetet med Hultets brukare används bilder som kommunikation för att göra dagsschema och aktiviteter tydligt för brukaren. Det kallas tydliggörande pedagogik vilket jag kommer beskriva närmre längre fram i denna studie.

Den lagstiftning som finns kring LSS bygger på frivillighet och det finns inget som medger tvingande åtgärder. Jag kommer beröra tvingande åtgärder närmre under *4.2 Våld, tvång och kränkningar*. 1989 avskaffades omyndighetsförklaringen. Det innebär att alla svenska medborgare är myndiga efter de fyllt 18 år. Att vara myndig kan förstås innefatta exempelvis att fritt kunna bestämma över sitt liv, vilket även LSS-lagen (Lag, 1993:387) förtydligar genom sina bärande principer. I brukarens verklighet finns flera aspekter som försvårar detta, vilka beskrivs närmre under *1.3 Autismspektrumtillstånd*. Den främsta kanske är de svårigheter som de med autism kan ha, d.v.s. nedsatt kommunikations- och beslutsförmåga.

I en brukares nätverk finns flertalet personer, både professionella och privata, som skall utgöra ett stöd till brukaren. LSS-handläggaren är kommunanställd och utreder och beslutar om exempelvis brukarens behov och insats. På ett LSS-boende finns personal som är satt att utgöra det dagliga stöd brukarens är i behov av. Särskild sjuksköterska, som inte är kopplad till primärvården, är knuten till varje brukare och ansvarar över dennes hälsa. Det finns även gode män och förvaltare i de fall som det anses finnas sådant behov. Dessa handhar exempelvis brukarens ekonomi. Den största skillnaden mellan god man och förvaltare är att god man behöver ett samtycke från brukaren medan förvaltare kan handla utan samtycke. En brukare måste inte ha god man eller förvaltare. Anhöriga kan ansvara över dessa delar genom fullmakt. På Hultet har ingen brukarna förvaltare utan de flesta har en god man bortsett från någon enstaka där anhörig har fullmakt. Alla dessa personer i brukarens nätverk inverkar, i olika omfattning, på brukarens tillvaro.

Utifrån min yrkeserfarenhet inom LSS för personer med autism och mitt intresse för LSS-lagstiftning tillsammans med pågående mediadebatt tar jag avstamp i hypotesen att det finns en omfattande diskrepans mellan lagstiftarens syfte och verksamhetens utförande. Försvårande faktorer i att realisera funktionshinderpolitikens högt ställda ambitioner kan förstås skilja sig åt från en verksamhet till annan. Som bakgrund till en större förståelse är det av vikt att titta närmre på några försvårande faktorer som kommer vara centrala i denna studie.

1.3 Autismspektrumtillstånd

De individer som har insatser enligt LSS delas in i vad som kallas personkretsar. Inom LSS finns tre olika personkretsar. Personkrets 1 är individer med autism, autismliknande tillstånd eller utvecklingsstörning. Personkrets 2 är individer som i vuxen ålder efter hjärnskada fått ett begåvningsmässigt funktionshinder. Personkrets 3 är individer som har fysiska eller psykiska funktionshinder som inte uppkommit genom normalt åldrande. Studien kommer att utgå från

de individer ur personkrets 1 som har huvuddiagnos autistiskt syndrom (autismspektrumtillstånd, AST) och som är av en mer omfattande grad.

Diagnosen autistiskt syndrom är en funktionsnedssättning och inte en sjukdom. De flesta med AST har även en utvecklingsstörning, enligt Socialstyrelsens kunskapssammanfattning (Socialstyrelsen, 2010). Diagnosen ter sig olika hos olika personer. Syndromet är avvikelser i vissa delar av det centrala nervsystemet som i sin tur påverkar några av individens kognitiva funktioner, menar de. Socialstyrelsen påtalar att dessa kognitiva funktioner krävs för att utveckla förmåga till ömsesidigt socialt samspel, ömsesidig kommunikation, föreställningsförmåga samt flexibilitet och variation i beteenden och intressen. Likaså är förmågan att mentalisera eftersatt för de med AST. Det finns ingen kort definition av begreppet mentalisering. Peter Fonagy (1995) beskriver begreppet, som jag fritt översatt och sammanfattat, till följande: Förmåga att uppfatta och förstå egna och andras känslor, avsikter, tro och begär. Den verksamhet jag valt att studera innefattar brukare med AST vars behov är likt det generella behovet av professionellt stöd och service för de med AST som Socialstyrelsen nedan beskriver.

Den kan handla om att ge praktiskt stöd och service men även om hjälp att skapa ordning och struktur i tillvaron samt förklara och ge stöd att hantera och bemästra olika situationer. Den kan handla om att göra världen begriplig och hanterbar, att göra dagen förutsägbar och att åskådliggöra tiden. (Socialstyrelsen, 2018, s. 51)

Utifrån det som ovan skissats kan det antas att brukare med AST har begränsningar i att förstå egna rättigheter och behov samt att uttrycka dessa. Det går inte generellt hävda att den förmåga avsaknas helt hos alla med AST. Det skiljer sig givetvis åt från individ till individ. Vissa brukare med AST saknar även helt eller delvis verbal förmåga, vilket ytterligare försvårar. Likaså är det vanligt förekommande att dessa individer har nedsatt beslutsförmåga och eftersatt konsekvenstänk. Utifrån dessa svårigheter kan förstås att arbetet inte är helt enkelt. Det som vi, som inte har AST, spontant tänker är rimligt kan te sig raka motsatsen för en person med AST. Det ställer krav på att personal utgår från det behov brukaren har. Ett behov som brukaren själv har stora svårigheter i att uttrycka. Behovet är även svårt för personal att förstå. I lag om LSS framgår att personal skall erbjuda det stöd och omsorg som brukaren är i behov av. Ett behov som är svårtolkat. Det kan förstås att det finns omfattande svårigheter i att realisera dessa högt ställda funktionshinderpolitiska ambitioner. En ytterligare dimension som är försvårande är att om brukarens värld inte görs begriplig och hanterbar eller förutsägbar blir brukaren stressad. I sådan stress finns stor risk för att brukaren får ett utmanande eller problemskapande beteende.

Det kan handla om att brukare använder våld mot personal eller skadar sig själv. I sådan verksamhet som denna studie berör är det inte ovanligt att brukare har kraftiga hudförhårdnader, bulor eller öppna sår som är en följd av ett långvarigt självskadebeteende. Vilka är de som arbetar i dessa tillsynes närmast omöjliga förhållanden?

1.4 Stödpersonalens uppdrag, kravbild och kompetens

I lag framgår att de som omfattas av LSS har rätt till insats som tillförsäkrar goda levnadsvillkor och skall vara anpassad efter individuellt behov som stärker förmåga till självständigt liv. Det framgår även att verksamheten skall vara grundad på bland annat respekt för självbestämmande och inflytande, vilka jag kommer lyfta ut som centrala faktorer, särskilt svåra att realisera. För sådan verksamhet skall det finnas personal som kan ge gott stöd, god service och omvårdnad (Lag, 1993:387). Vilken utbildningsbakgrund och kompetens anses tillräcklig?

Yrkeskategorin stödpersonal är för många tämligen obekant. Utifrån funktionshinderpolitikens ambition och yrkets utmaningar är det enkelt att föreställa sig ett krav om välutbildad personal vilket dock inte berörs i LSS-lagen. Socialstyrelsen (2012) beskriver i sin vägledning för arbetsgivare att personal behöver en grundläggande kompetens inom området och specifik kompetens för var enskild brukare. Socialstyrelsen (2014) specificerar i Allmänna råd tydligt vilken utbildningsbakgrund som är önskvärd för att förvärva de kunskaper och förmågor som krävs i arbetet. Den utbildningsbakgrunden innefattar vård och omsorg på gymnasienivå eller motsvarande. Socialstyrelsen ställer alltså inga krav på utbildningsnivå utan kommer endast med rekommendationer, vilka i sig inte står i proportion till yrkets utmaningar. Åtminstone inte till den brukargrupp som studien fokuserar på. Däremot fortsätter de med en gedigen lista över de kunskaper och förmågor som personal bör ha och som skall kunna erhållas genom vård och omsorgsprogrammet. Listans rubriker är: grundläggande värden, regelverk, förhållningssätt och bedömningsförmåga, kommunikation, funktionsnedsättningar och dess konsekvenser, hälsa, personlig omsorg, social gemenskap och sysselsättning samt aktiviteter i vardagen. Rubrikerna efterföljs av specifika beskrivningar. Listan är omfattande och den kravbild som framträder är gedigen och explicit. Det finns ingen statistik över utbildningsbakgrund hos de anställda inom aktuellt område, beskriver Socialstyrelsen (2012). De menar att yrkeskategorin är extremt splittrad vad avser personalens utbildning och kompetens. Det överensstämmer med den bild jag har genom min yrkeserfarenhet.

Socialstyrelsen har tagit fram en handbok för verksamheter med bostad med särskild service för vuxna enligt LSS (Socialstyrelsen, 2018). Handboken som är av en mer övergripande

karaktär riktar sig till personal, handläggare och beslutsfattare i kommunen. Den syftar till att vara ett stöd för berörda verksamheter i att tillämpa insatsen till brukare gentemot gällande lagstiftning, prejudicerande domar, allmänna råd och beslut från justitieombudsmannen. Häri beskrivs att insatsens kvalitet till stor del beror på personalens kompetens men att en formell kompetens inte är tillräckligt för att stödpersonalen ska kunna erbjuda förutsättning för brukaren att leva som andra. Socialstyrelsen trycker även på att personalens bemötande är avgörande för brukarens tillvaro. Det framhålls att det är av stor vikt att en kontinuerlig dialog sker på arbetsplatsen kring bemötande, förhållningssätt och mänskliga rättigheter.

Stödpersonalens uppdrag kan i stort sammanfattas till att brukaren genom varaktiga, samordnade och individuellt anpassade insatser skall tillförsäkras goda levnadsvillkor och stärka deras förmåga att leva ett självständigt liv. Det företer sig vara knepigt att tillförsäkra. Kompetenskraven överlämnas infinit till verksamhetsföreträdares tolkning. Socialstyrelsen visar på att formell kompetens inte är tillräcklig och att yrkeskategorin är extremt splittrad. Med ett omfattande och svårt uppdrag, gentemot brukare som har ett stort behov av stöd och omsorg, som ombesörjs av en yrkeskategori vars kompetens skiftar ofantligt, förstås att både brukares och stödassistentens vardagliga dilemman är komplexa.

1.5 Praktik och makt

Bakom nästintill helt fördragna gardiner sker insatser, till utsatta individer som inte själva kan göra sig hörda. Insatser som skall vila på grundvalar av funktionshinderpolitikens ambition. Jag menar att i verksamhet, för insatsberättigade enligt LSS, finns stor risk för att praktik uppstår som mer eller mindre står i strid med funktionshinderpolitisk ambition. Genom brukares behov av stöd i vardagen, förlänas stödpersonalen en maktposition. Likaså genom att insatsen ofta sker i brukarens hem utan insyn av annan. I samspelet med brukaren hamnar stödpersonalen emellanåt även i en maktlöshet. Det kan vara när stödpersonalen inte förstår brukaren eller dennes utmanande beteende. Eller när stödpersonalens metoder inte har avsedd effekt. Av min erfarenhet inom LSS pratas det om två kategorier av handlingar som stödpersonalen kan hamna i vid maktlöshet. Det första är tvång, vilket är när något görs mot brukarens vilja. Det kan exempelvis handla om att fysiskt flytta brukaren eller att begränsa rörelsefriheten. Den andra är överge, där det exempelvis är när personal lämnar brukaren i en situation den behöver stöd i. Dessa två kategorier av handlingar är enkla utvägar när personal avsaknar andra fungerande metoder.

Lottie Giertz (2012), universitetslektor på Linnéuniversitetet sammanfattar vardagens ställningstaganden väl i sin avhandling som handlar om självbestämmande inom LSS. Hon fortsätter med att beskriva att det personliga oberoendet kan bli ett beroende av stöd för vissa individer. Den rätten som tidigare beskrivits vad avser självbestämmande och inflytande blir problematiskt när den ställs i relation till omfattande funktionsförmåga likt de med AST.

Alla människors vardag är fylld av små och stora ställningstaganden. I allt från morgonbestyr, klädval, arbetsuppgifter, studiefrågor, bostad och inredning till fritidsaktiviteter sker någon form av val. En del är individens egna val, andra beslut involverar och berör personer och faktorer i omgivningen. Människans inflytande och självbestämmande i det egna livet och över den egna vardagen påverkas av den kontext individen befinner sig i. (Giertz, 2012 s. 9)

På grundval av att brukare med AST har omfattande svårigheter i att förstå och uttrycka eget behov samt nedsatt beslutsförmåga blir både små och stora ställningstaganden avhängt stödpersonalens kompetens. Brukarens livsvillkor vilar således på enskild stödpersonal. Denna maktdimension är komplex och dess resultat återspeglas bland annat i högaktuellt mediereportage, som jag tidigare beskrivit. Per Arvidsson (2019) beskriver, i FOU-rapport om organisering inom LSS-området, hur personal förväntas göra något och ha goda grunder för sina handlingar. Jag menar att det är långt ifrån alltid som insatsen är i samklang med vare sig politikens, verksamhetens eller enskild stödpersonals ambition. Jag menar även att personal saknar grunder för vissa handlingar och ibland till och med avstår från att handla.

I och med stödpersonalens komplexa arbetsuppgifter är maktlösheten svår att hantera mot bakgrund till de tre försvårande faktorerna som tidigare beskrivits. Jag menar att det är maktlösheten tillsammans med maktdimensionen som kan komma att forma att personal går utanför det som bestämts och agerar på ett besynnerligt eller rent av straffrättsligt vis.

1.6 Problemformulering

I dagens samhälle är det självklart att även de med funktionsnedsättning har rätt till att bo, utbilda sig och arbeta i samhället. Likväl att det skall råda jämlika levnadsvillkor och att de skall ha rätt till full delaktighet i samhällslivet. Även att den enskilde skall ges möjlighet att skapa sig ett värdigt liv. Ett liv så likt andras det är möjligt och i gemenskap med andra. Genom självbestämmande och inflytande skall det också infrias. Allt i linje med funktionshinderpolitikens högt ställda ambitioner. Som ovan beskrivits förlänas stödpersonalen en maktposition där brukarens livsvillkor i stort vilar på stödpersonalens kompetens. I relation till stödpersonalens uppdrag och kompetens tillsammans med brukarens funktionshinder

uppstår en maktdimensionen som blir närapå absolut. I den komplexa kontexten som stödpersonal befinner sig i genom bristande kompetens och/eller förståelse för brukaren framträder även en maktlöshet. Maktdimensionen och maktlösheten gör något med dess bärare och dennes praktik. Det är denna energi och produkt som kommer behandlas i föreliggande uppsats.

1.7 Syfte och frågeställning

Utifrån ovanstående övergripande problemformulering har jag i denna studie valt att fokusera på följande två frågor, som båda tar avstamp i hypotesen att maktdimensionen och maktlösheten tidvis kan inverka negativt på insatsens praktik, i stort som smått och i strid med funktionshinderpolitisk ambition eller annan lagstiftning.

1. Hur påverkar maktdimensionen och maktlösheten verksamhetens personal och insatsens praktik? Går det att identifiera särskilda aspekter som har större inverkan än andra?
2. Hur upplever de personer som arbetar i verksamheten, sina egna och kollegors insatser utifrån begränsnings- och skyddsåtgärder, tvång, våld och kränkningar? Reflekterar de över detta? Vad försöker de göra åt den? Var går gränsen för vad som är accepterat och inte?

Genom att besvara dessa frågor, syftar studien till att skapa en djupare förståelse för maktdimensionens och maktlöshetens energi och produkt, för att med en sådan förståelse som utgångspunkt problematisera insatsens praktik.

KAPITEL 2. TEORI OCH TIDIGARE FORSKNING

I detta kapitel beskrivs teorier och begrepp som jag anser intressanta för problemområdet samt tidigare forskning som angränsar till denna studie. Jag har valt teoriområden och begrepp som berör maktperspektiv såsom *paternalism*, *pastoral* *makt* samt *doxa* och *doxisk makt*. Även andra viktiga metoder och förhållningssätt i arbetet med individer med AST presenteras såsom *låga* *affektivt bemötande* och *tydliggörande pedagogik*. För en djupare förståelse för maktdimensionen kommer jag att använda dessa begrepp och teorier i kapitel 4 *Resultat och analys*. Jag har även valt att använda mig av de riktlinjer, handböcker och policys som Socialstyrelsens och Inspektion för vård och omsorg tagit fram. Det är dessa riktlinjer, handböcker och policys som jag till stor del använder mig av i syfte problematisera insatsens praktik. Istället för att redogöra för denna litteratur i detta avsnitt om tidigare forskning har jag valt att presentera dem löpande, i samband med att jag använder dem i min analys.

2.1 Teori och begrepp

I arbetet med att analysera studiens resultat och med att problematisera insatsens praktik har jag valt att använda mig av teorier och begrepp som berör maktperspektivet. I verksamhet likt tidigare beskriven, finns ett hierarkiskt system där stödpersonal är överordnad brukaren genom brukarens behov av stöd. *Paternalism* är en teori som kännetecknas av ett hierarkiskt system och relation där de underordnade behöver stöd och styrning och inte ses förstå sitt eget bästa. Den anställde anser sig vara expert på brukarens väl och ve (Starrin, 2007). Det kan förstås som när någon begränsar annans valfrihet, inflytande eller självbestämmande genom försorg om dennes välbefinnande oavsett om begränsningen sker av fri vilja eller ej.

I den äldre kristna traditionen tillföll kyrkans herde makten och ansvaret över församlingen. Maktutövningen avsåg att tillförsäkra den troendes frälsning. *Pastoral* *makten* åsyftades att användas som stöd och inte som kontroll (Foucault, 1983). Järvinen (2002) menar att *pastoral* *makten* lever vidare i dagens samhälle trots att kyrkans makt inte är lika stark längre. Välfärdsstatens institutioner har tagit över *pastoral* *maktens* rätt att ge stöd, råd och vård. Hon menar att frälsningen ersatts av hälsa och livskvalité i detta livet istället för i nästa. *Pastoral* *makten* fokuserar på individens svagheter och det uppstår svårigheter för individen att försvara sig mot den eftersom den är till för individens bästa.

Både *paternalism* och *pastoral* *makt* har likheter med varandra. De båda innefattar ett hierarkiskt system där det finns över- och underordnade. Där den överordnade anser sig veta vad som är bäst för den underordnade. Den överordnade utövar makt för att tillförsäkra den underordnades bästa. Dessa två begrepp är intressanta då maktutövningen legitimeras genom

att det är för personens väl och ve. Det är svårt att kritisera annans goda vilja. Dessa två begrepp blir särskilt intressant i relation till den typ av brukare denna studie handlar om, d.v.s. brukare som har nedsatt besluts- och kommunikationsförmåga. Det kan förstås att personal ofta hamnar i situationer med sådan brukare där personal tar ställning åt brukaren utan inhämtning av brukarens åsikt.

Järvinen (2002, 2013) kopplar sociologen Pierre Bourdieus begrepp *doxa* till socialt arbete. *Doxa* innefattar att i varje verksamhetsområde skapas egen kultur om rätt och fel som även blir vägledande och begränsande (Bourdieu, 1977). Järvinen lyfter *doxan* till ett maktperspektiv som hon kallar för *doxisk makt* och som är ett uppfattnings- och värderingssystem. I detta system blir vissa föreställningar inte ifrågasatta då de är så djupt rotade som sanningar.

Nedsatt besluts- och kommunikationsförmåga gör att det blir svårt och ställer krav på stödpersonal att använda sig av andra sätt att kommunicera. I verksamheter som arbetar med individer som har autism och nedsatt förmåga att kommunicera och fatta beslut används ofta två begrepp som skall bidra till att tillvaron blir begriplig och hanterbar för brukaren. Dessa två begrepp är *lågaffektivt bemötande* och *tydliggörande pedagogik*, vilka är de metoder och förhållningssätt som förespråkas av Socialstyrelsen (2015) för att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet. *Lågaffektivt bemötande* är ett förhållningssätt som inte enbart används i arbete inom LSS. Det används även inom bl.a. skolvärlden och HVB (hem för vård eller boende). Psykologen och författaren Bo Hejlskov Elvén är ledande i utvecklingen av *Lågaffektivt bemötande*. Pedagogiken kring metoden beskriver han som nedan.

Den lågaffektiva pedagogiken handlar om hur man kan skapa en pedagogisk miljö präglad av lugn och positiva förväntningar på de personer vi arbetar med eller på annat sätt har ansvar för i syfte att minska stress och problemskapande beteende. Metoderna handlar om tänkande och praktiska förhållningssätt som kroppsspråk, fysisk avstånd och konfliktutvärdering. (Hejlskov Elvén, 2020)

Tydliggörande pedagogik är en välkänd metod inom arbetet med både barn, unga och vuxna som har en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, vilket innefattar autism. Socialstyrelsen (2015) beskriver nedan *Tydliggörande pedagogik* i sitt kunskapsstöd.

Inom tydliggörande pedagogik arbetar man med schema för att göra dagen och dess aktiviteter begripliga. Schemat ska vara lätt att tolka för personen och kan bestå av bilder, text eller objekt. Schema och annat visuellt stöd ska ge svar på vad som ska hända, när det ska hända, hur länge det ska pågå, hur det går till och vad som händer sedan, det vill säga information som de flesta människor

vill ha tillgång till. Nästan alla människor har behov av att ha kontroll över sin dag. (Socialstyrelsen, 2015, s. 43)

Lågaffektivt bemötande och är den i särklass vanligaste förhållningssättet och metoden i arbetet med de som berättigats stöd enligt LSS. Förhållningssättet *lågaffektivt bemötande* är lite abstrakt och svårare att använda sig av då det mer utgår från ett sätt att vara på eller förhålla sig till. Metoden *tydliggörande pedagogik* är mer konkret med bilder, schema och strukturer. Det finns dock svårigheter för personal med att använda dessa båda. De båda kräver en grundläggande förståelse för autism och en mer ingående kunskap i *lågaffektivt bemötande* och *tydliggörande pedagogik*. Min erfarenhet är att det finns tydliga brister i häri. Bilder, scheman och strukturer kan likställas med ”språk”, d.v.s. att det är genom en eller flera av dessa tre som behövs för att göra världen begriplig och hanterbar för brukaren. Om det ”språket” blir otydligt finns stor risk att brukaren får ett utmanande eller problemskapande beteende. Var gång personal levererar det otydligt minskar värdet för bilder, scheman och strukturer. Det resulterar också i att personalen trovärdighet minskar.

2.2 Tidigare forskning

Jag har inte funnit någon tidigare forskning som behandlar maktdimensionen i arbete med brukare som har nedsatt beslutsförmåga och har svårigheter att kommunicera. Lottie Giertz (2012) angränsar till det min studie handlar om. De faktorer som är viktiga i min studie är dock inte det som hon behandlar i sin. Hon konstaterar, i sin slutdiskussion, att det finns en komplexitet vad avser tolkningsföreträde och makt kring brukare med svårigheter att uttrycka sig eller när de negligeras.

Per Arvidsson har i licentiatavhandling, *Från policy till praktik - En studie om organisering inom LSS-området* (2019), undersökt vad som händer när LSS-policyn omsätts till praktik i kommunal verksamhet på lokal nivå. Han fokuserar på fyra teman; området och dess aktörer, tolkningsdimensionen, handlingsdimensionen och maktdimensionen. Jag kommer använda mig av hans begrepp *föreställningskomplex*. Det är en sammanfattning av olika aktanter och begreppet handlar om exempelvis en policy eller värderingar.

De händelser och handlingsprogram som formas, gör det därför i ett spänningsfält mellan praktisk handling och aktanter som lagstiftning, vetenskapliga teorier, värderingar och målbilder. Jag sammanfattar dessa aktanter som lagstiftning, vetenskapliga teorier, värderingar och målbilder. Jag sammanfattar dessa aktanter med begreppet föreställningskomplex. Ett föreställningskomplex kan

åsyfta något existerande; en policy, en teori eller egna och andras samlade erfarenheter och värderingar. (Arvidsson, 2019., s. 120)

Mia Jormfeldt vid Jönköpings Universitet har i doktorsavhandling, *Tid, rum och självbestämmande - Möjligheter och hinder i vardagen för äldre personer med intellektuell funktionsnedsättning på gruppboende* (2016), undersökt villkoren för självbestämmande och analyserat maktuttryck. Det som är intressant i avhandlingen är att empirin tydligt påvisar att insatsens praktik rör sig inom ytterligheterna starkt självbestämmande och relativt stark *paternalism*, men även att personal begränsar brukarens valmöjligheter genom att villkora självbestämmandet. Där framgår även att personalens förståelse för brukarens självbestämmande har mer att önska.

I sökandet efter relevant forskning kom jag över Sofia Gustavssons kandidatuppsats *Empowerment och paternalism på jobbet -En studie kring självbestämmande och delaktighet för brukare i daglig verksamhet enligt LSS* (2013). Det är en välskriven uppsats, handled av Lottie Giertz, där hon bland annat behandlar vad personal upplever påverkar brukarens möjlighet till självbestämmande och delaktighet. I resultatet framgår att flera av studiens respondenter upplever en osäkerhet kring när personal har rätt att gå in och styra brukarens val och att *paternalism* förekommer i verksamheterna. Hon påvisar också att inskränkningar på brukarens delaktighet och självbestämmande är betydligt mer omfattande i de fall som brukarens förmåga att kommunicera är eftersatt. I uppsatsen visas även att personalens kompetens, vad avser handikappkunskap, inställning samt lagar och policys, har en kraftig inverkan på insatsens praktik.

KAPITEL 3. METOD

Jag har i denna studie valt att besvara dessa frågor med hjälp av två olika metoder, som jag menar kompletterar varandra på ett bra sätt. För det första genomför jag ett antal intervjuer med

särskilt utvalda informanter. Utöver detta kommer jag i uppsatsen att dra nytta av mina egna erfarenheter. Denna aspekt av metoden knyter an till begreppet autoetnografi. Båda metoderna utgör grunden för studiens empiri och dessa kommer jag att redogöra för längre fram i detta metodavsnitt. Genom att besvara dessa frågor syftar studien till att skapa en djupare förståelse för maktdimensionens och maktlöshetens energi och produkt. Med en sådan förståelse som utgångspunkt kommer jag problematisera insatsens praktik.

Utifrån empirin, d.v.s. det material intervjuernas resultat och mina egen erfarenhet tillsammans med våra verksamheter, beskriver jag olika case för att göra mitt resonemang begripligt. Dessa case bygger på upplevda situationer av antingen mig själv eller av informanterna.

3.1 Vetenskapsteoretisk ansats

Jag har i denna studie valt en hermeneutisk utgångspunkt. Hermeneutik utgår från människans tolkning och förståelse av andra människor och deras handlingar. Förförståelse är ett centralt begrepp inom hermeneutiken. Förförståelse innebär att verkligheten inte enbart uppfattas genom våra sinnen, utan att våra sinnesintryck även till stor del innehåller tolkningar (Thurén, 2000). Inom hermeneutiken är deduktion som teoretisk modell inte lika vanlig som induktion är. Induktion innebär att utifrån empirisk fakta dra generella slutsatser. Till skillnad från deduktion där man drar en logisk slutsats oavsett dess verklighetsanknytning (Thurén, 2000).

Utifrån att studiens syfte är att beskriva och förstå vad som händer med personal och insatsens praktik i spannet mellan maktlöshet och makt är det rimligt att utgå från ett hermeneutiskt angreppssätt med deduktion som teoretisk modell. Min avsikt är inte bevisa något generellt gällande resultat för alla verksamheter inom LSS, däremot avser jag att beskriva och tolka den energi och produkt som framträder ur maktlöshet och makt, för att med den förståelsen problematisera insatsens praktik.

3.2 Val av vetenskaplig metod

För att kunna besvara studiens forskningsfrågor är studien både av kvalitativ och autoetnografisk karaktär. Kvalitativ forskning fokuserar på att försöka förstå individers sätt att resonera, reagera eller deras olika handlingsmönster (Trost, 2011., s. 32). Inom kvantitativ forskning åsyftas exempelvis hur många eller hur ofta något förekommer. Det hade begränsat studiens möjligheter att nå en djupare förståelse för den inverkan som makt och maktlöshet kan förstås ha på personal och insatsens praktik. Därav är det rimligt att studien har en kvalitativ karaktär. Mot bakgrund till min upplevelse, av att det finns ett stort motstånd till dialog kring

den inverkan som makt och maktlöshet tycks ha på personal och insatsens praktik, har jag tidigt i studien förstått att det kommer bli svårt att nå någon djupare förståelse genom intervjuer. Den kvalitativa metoden behövde kompletteras med något mer. Genom att använda mig av mina egna upplevelser, tankar, känslor och reflektion kring hur makt och maktlöshet faktiskt påverkar mig och mina kollegor, ger autoetnografi som metod en möjlighet att komma närmre en djupare förståelse. Därav har jag valt två metoder som jag upplever kompletterar varandra väl i denna studie.

3.2.1 Autoetnografi som metod

Under ett par år har jag reflekterat kring vad det är som påverkar insatsens praktik och varför stödpersonal inte agerar utefter det som är bestämt och fastställt, d.v.s. de rutiner, policy eller lagar som skall vara tongivande för verksamheten. Men även varför stödpersonal agerar på ett sådant sätt som i andra kontexter skulle vara helt oacceptabelt och direkt stävjas med kraft. Jag upplever att det finns stort motstånd till och stora svårigheter i att föra dialog kring detta med både kollegor och chefer. Som jag tidigare belyst har det varit nödvändigt att komplettera intervjuerna med mina egna erfarenheter och reflektioner, tankar och känslor. Autoetnografi ger studien åtkomst till dessa delar som annars är svåra att nå.

Professor Heewon Chang vid Eastern University påtalar i *Handbook of autoethnography* (m. fl. Jones, 2016) att forskaren i individuell autoetnografi fokuserar på sin egen erfarenhet i forskningsprocessen. Hon menar också att autoetnografins växande popularitet som forskningsmetod bidrar till att forskning tenderar att breddas genom att autoetnografi möjliggör personliga, relationella, professionella och sociala frågor.

Whether autoethnography starts from the researchers professional interests or from personal experience, it is helpful to keep a running list of compelling experiences, professional curiosities, nagging issues, and intense emotions. Thoughts and emotions returning to the researchers consciousness may be worthy to be noted. (Jones m. fl., 2016, s. 110)

Autoethnographers use their personal experiences as primary material (data) for social investigation. They draw from autobiographic data such as memories, memorabilia, documents about themselves, official records, photos, interviews with others, and on-going self-reflective and self-observational memos. Autoethnographers are uniquely qualified to access personal data that may be off limit to other researchers. (Jones m. fl., 2016, s. 108)

Jag tänker att jag kort behöver beskriva mig själv och den verksamhet jag är yrkesverksam inom. Jag är strax över 40 år och arbetar som stödpersonal sedan drygt två år tillbaka på ett särskilt boende kallad Hultet för vuxna med huvuddiagnos autism. Före det arbetade jag i knappa tre år på HVB (hem för vård och boende) med utredning och behandling av ungdomar med psykosocial problematik på uppdrag av Socialtjänsten. Det var där jag första gången arbetade med människor med autism. Utöver det har jag arbetat inom säkerhetsbranschen som operativ säkerhetschef och genom Förvarsmakten som gruppchef i Utlandsstyrkan under FN och NATO.

3.2.2 Kvalitativa intervjuer som metod

Jag har valt kvalitativa strukturerade intervjuer för att jag vill komma åt essensen av vad makt och maktlöshet gör med personal och insatsens praktik samt hur det reflekteras kring skydds- och begränsningsåtgärder. Intervjuernas struktur kan se olika ut. En strukturerad intervju avser att den handlar om ett område och inte flera samt att frågorna är öppna utan givna svarsalternativ (Trost, 2011., s. 42). Denna struktur är lämpad för det jag avser uppnå med intervjuerna. Intervjuerna höll jag i dialogform där jag använde mig en intervjuguide med öppna stödfrågor (se bilaga 2). Stödfrågorna är uppdelade i olika ämneskategorier, vilka jag i tur och ordning försökte få uttömda innan jag bytte ämneskategori. Två intervjuer om 45-60 min med varje informant, tänkte jag var rimligt för att komma lite djupare i dialogen. Under intervjuerna använde jag mig av ljudupptagning. Intervjuerna hölls på informanternas arbetsplatser i en möteslokal. Jag bedömer att det var en bra plats för intervju. En intervju bör hållas i en miljö där både intervjuare och den som intervvas känner sig trygga samt att valet bör begrundas vad avser risken för störningar (Trost, 2011., s. 67-68).

3.3 Urvalsmetod

I studiens urval har jag valt informanter utifrån två aspekter. 1) Informanternas verksamheter skall arbeta med brukare likt de brukare i den verksamhet jag har erfarenhet ifrån. 2) Informanterna skall ha en god förmåga att kunna reflektera. Urvalet har gjorts utifrån en högst subjektiv bedömning av mig. Förvisso är informanterna inte främlingar för mig då vi har en yrkesrelation. Vi kommer i kontakt med varandra då deras verksamheter erbjuder tjänster som min verksamhet nyttjar. Jag anser att jag har tillräckligt med insyn i informanternas verksamheter för att kunna bedöma att vissa brukare har liknande behov som de har i den verksamhet jag har erfarenhet ifrån. Tre personer har tillfrågats varav två deltog.

Den ena informanten (fortsättningsvis kallad Eli) är mellan 30 och 40 år. Är anställd som stödbiträde då hen saknar undersköterskeutbildning och har arbetat med individer med AST i 17 år. Utöver arbetsuppgiften som stödbiträde får informanten i sin yrkesroll uppdrag att handleda, utbilda, bygga strukturer runt nya brukare eller som resurs när verksamheter håller på att fallera. Den andra informanten (fortsättningsvis kallad Kim) är anställd som arbetscoach och teamledare och är mellan 30 och 40 år. har varit anställd i 6 år på nuvarande tjänst efter att studerat vård- och omsorgsprogrammet med inriktning mot social- och specialpedagogik. Hen har arbetat med individer med AST hela sitt yrkesverksamma liv.

3.4 Metoddiskussion

Det har varit svårt att försöka skapa tydlighet och förståelse kring det som kan förstås inverka negativt på insatsens praktik. Det som presenteras och analyseras i kommande avsnitt är svårt att få ordentligt grepp om utan att tillföra mina egna erfarenheter och reflektioner. Jones, Adams och Ellis sammanfattar autoetnografins syfte i *Handbook of autoethnography* (2016):

The following purposes are what make autoethnography, as a method, unique and compelling. They include (1) disrupting norms of research practice and representation; (2) working from insider knowledge; (3) maneuvering through pain, confusion, anger, and uncertainty and making life better; (4) breaking silence/(re) claiming voice and "writing to right" (Bolen, 2012); and (5) making work accessible. (Jones m. fl., 2016, s. 32)

Det är dessa delar som möjliggör att närma sig det som kan förstås inverka negativt på insatsens praktik. Det föreligger en risk att studiens resultat och analys kan uppfattas som subjektiv. Jag har tagit det i beaktning och har försökt att hitta en försvarbar balans mellan mina egna erfarenheter, känslor och reflektioner tillsammans med intervjudata. Jag menar att balansen mellan kvalitativa semistrukturerade intervjuer och autoetnografi möjliggör att uppnå studiens syfte. I autoetnografi ses inte subjektiviteten som en brist utan som en tillgång, menar Arthur P. Bochner som är professor vid University of South Florida.

Autoethnography is an expression of the desire to turn social science inquiry into a non-alienating practice, one in which I (as a researcher) do not need to suppress my own subjectivity, where I can become more attuned to the subjectively felt experiences of others, where I am free to reflect on the consequences of my work, not only for others but also for myself, and where all parts of myself—emotional, spiritual, intellectual, embodied, and moral—can be voiced and integrated in my work. (Jones m. fl., 2016, s. 53)

Genom att använda autoetnografi exponeras även mina egna brister vad avser yrkesskicklighet, vilket i sig självt är en svårighet att bemästra. Jag blir exempelvis inte avidentifierad såsom informanterna och måste således väga och värdera de delar där jag exponerar mina egna brister. Andra studier utan autoetnografi som metod kan forskaren ”tryggt” luta sig mot studiens empiri, vilket då i mer betydande omfattning är friställt från forskaren. Likaså ser jag svårigheter i att vara objektiv kring mig själv och det jag tillför studien genom autoetnografisk metod. Jag har försökt ta det i beaktning. Genom att analysera och kritiskt granska hur jag betraktar mig själv och det jag vill tillföra studien, har det varit en obekvämen men nödvändig process.

3.5 Etiska överväganden

I studien har jag utgått ifrån och tillämpat Vetenskapsrådets forskningsetiska principer. Vetenskapsrådet (2019) framhåller fyra huvudkrav vid humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning; informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Jag har informerat intervjupersonerna både skriftligt och muntligt om studiens syfte och medverkandets frivillighet. Muntligt samtycke har inhämtats i samband med inbokning av intervju. Informanterna har avidentifierats för att bevara anonymitet. Inhämtad data från intervjuerna kommer enkom nyttjas för denna studie och därefter raderas. Genom dessa åtgärder anser jag de fyra huvudkraven som uppfyllda och att studien är forskningsetiskt försvarbar.

I empirin framkommer inslag eller case som kan tänkas kunna kopplas ihop med specifik brukare eller personal. Det har varit problematiskt för mig hur jag skall förhålla mig till detta. Jag har haft det i åtanke under studiens framväxt och anonymiserat och i vissa fall generaliserat för att minimera möjlighet till att identifiera person. Dock kan person inom verksamheten, i vissa inslag eller case, tänkas kunna ana vilka brukare och personal som åsyftas. Andemeningen med att använda dessa är inte att offentliggöra brukares svårigheter eller personalens brister. Utan det ämnar till att skapa en förståelse för de svårigheter personal möter i insatsens praktik och för de strukturer som finns i sådan verksamhet. Att använda sig av dessa inslag är betydande för att ge tyngd åt och göra studien begriplig. Alla inslag och case är av typisk karaktär sådan verksamhet som studien handlar om. Professor Stacy Holman Jones vid Monash university beskriver att denna risk är nödvändig ur ett autoetnografiskt perspektiv.

. . . telling personal stories in/as research always carries personal, relational, and ethical risks. More and more, I view these risks as necessary not only for our research but also for living full lives and changing our world in important and essential ways. This is so because, as Butler (2005) writes, our

willingness to risk ourselves—our stories, our identities, our commitments—“in relation to others constitutes our very chance of becoming human” (p. 136). (Jones m. fl., 2016, s. 19)

Slutligen vill jag beslysa att jag anonymiserat informanterna och deras citat, vad avser könstillhörighet i syfte att minimera risken för att en eventuell läsare som har inblick i dessa verksamheter skall kunna veta vem informanten är eller vem som i citaten beskrivs. Han, hon, honom och henne har ersatts av hen eller hens.

KAPITEL 4. RESULTAT OCH ANALYS

I detta kapitel kommer jag att analysera insatsens praktik och ställa den i relation till studiens empiri för att försöka besvara studiens två frågeställningar. Genom att besvara dessa frågor skapas en djupare förståelse för maktdimensionen och maktlöshetens energi och produkt, för att med en sådan förståelse som utgångspunkt problematisera insatsens praktik. Under rubriken *4.1 Total maktlöshet och absolut makt* dyker jag ner i det som kan förstås inverka negativt på insatsens praktik, vilket bidrar till att besvara frågeställning 1. Som redskap för att förstå den ofta destruktiva dynamik som visar sig kommer jag introducera en idé om vårdverksamhetens ”onda cirkel”. Under rubriken *4.2 Våld, tvång och kränkningar* kommer jag titta närmre på de åtgärder och handlingar som kan tänkas innefattas i insatsens praktik, vilket bidrar till att besvara frågeställning 2.

4.1 Total maktlöshet och absolut makt

Hypotesen som uppsatsen utgår ifrån är att maktdimensionen och maktlösheten tidvis kan inverka negativt på insatsens praktik, i stort som smått och i strid med funktionshinderpolitisk ambition eller annan lagstiftning. Det jag menar är att i arbetet med de som har mer omfattande funktionshinder inom AST, ställs stödpersonal inför olika svårigheter. Svårigheter som jag redogjort för under kapitel 1 *Inledning och bakgrund*. Dessa svårigheter är dels att samspelet mellan brukare och personal blir komplext då brukaren har nedsatt kommunikations- och beslutsförmåga, dels att personal saknar kompetens och förståelse för brukarens behov och funktionshinder. Genom dessa svårigheter upplever personal ett maktlost tillstånd. Ett tillstånd som nästintill tvingar personal att agera på ett sätt som står i strid med funktionshinderpolitiska ambitionen. Poängen är att undersöka hur makt och maktlöshet påverkar personal och insatsens praktik samt om det går att särskilja aspekter som har större inverkan än andra. I detta avsnitt kommer jag därför att analysera och problematisera de resultat som kan förstås inverka på insatsens praktik.

LSS syftar till att utgöra stöd till personer med egna begränsningar till ett värdigt liv. Stödpersonalen är satt att hjälpa de som behöver detta stöd. Stödet skall utgå från funktionshinderpolitisk ambition, såsom exempelvis att brukaren skall ha eget inflytande och vara självbestämmande. Att hjälpa någon som har nedsatt kommunikations- och beslutsförmåga medför stora svårigheter för stödpersonal i dess praktik. Det är svårt att tolka brukarens tankar och vilja. Stödpersonal skall alltså stödja brukaren i den dagliga livföringen där brukaren bl.a. ska ha inflytande och självbestämmande. Det är lätt att förstå den praktikens svårighet.

Eftersom brukarens funktionshinder begränsar samspelet mellan brukare och personal skapas en maktposition. En maktposition som uppstår oavsett hur kompetent personal är. I samspelet mellan brukaren och personal kan även förstås att personal hamnar i maktlöst tillstånd.

Nedan beskriver Eli hur en hel verksamhet i maktlöshet hanterar utmanande beteende genom att med makt försöka organisera bort ett problem istället för att stödja brukaren genom att göra världen och tillvaron hanterbar och begriplig. Det kan handla om allt från att begränsa när, var och hur brukaren får äta till att med hjälp av sjukvården medicinera brukaren så att den inte får ett utmanande beteende. Informanten beskriver också hur det nya boendet startade om med positiv framgång. I exemplet kan jag se tendenser där personal intensifierar sitt maktutövande, vilket jag kommer återkomma till senare.

Exempel 1

Sen tog man bort allt godis för fick godis så ville ha mer godis och skrek om det. Det blev stökigt. Sen begränsade man i huset. Till slut var i ett rum bara. Så man begränsade hen. Daglig verksamhet togs bort. Till slut var i ett rum i sitt stora stora hus som var bara hens. Fick begränsat med mat och fick inte vara ute för att åt kottar. slog personal och fick inte träffa anhöriga för det kunde inte hantera [...] ¹ Sen skickades hen till annat boende. Där tog man bort alla hens mediciner och startade om. var där jag jobbade och det funkade kanon för vi hade ett enhetligt bemötande och visste vad som gällde med sitt schema, hade lite val i schemat. (Eli)

Maktlöst tillstånd verkar vara en kraftfull aspekt som kan få enskild stödpersonal och även hela personalgrupper att handla utanför det som i lag och riktlinjer är fastställt för sådan verksamhet. I maktlöst tillstånd kan maktpositionen utnyttjas likt exempel 1. Det är en enkel kortsiktig åtgärd som långsiktigt inte löser problemet utan istället eskalerar maktutövandet som i sin tur skapar än mer maktlöshet. Det som uppstår i exempel 1 kan förstås genom begreppet *paternalism* (Starrin, 2007). Där stödpersonalen är överordnad brukaren genom sin position och förmåga och brukaren underordnad genom sitt behov av stöd. När brukarens förmåga att kommunicera dessutom är eftersatt ikläder sig gärna stödpersonalen rollen som expert över vad som är bäst för brukaren. Likt *paternalism* kan detta även förstås genom *pastoral makt*. Begreppet handlar om att kyrkan genom maktutövning ska tillförsäkra församlingens frälsning (Foucault, 1983). Järvinen (2002) har lyft in begreppet i nuvarande samhälle där kyrkans position inte längre är lika utbredd. Järvinen menar att välfärdsstatens institutioner övertagit

---

¹ I resultatredovisningen har jag valt att begränsa antalet empiriska exempel. Istället för att försöka ge en fullständig bild av de olika typer av händelser som mina informanter berättat om, har jag valt ut fall som tydligt illustrerar den övergripande problematik som står i fokus för detta arbete.

pastoralmaktens rätt att ge stöd med eller mot brukarens vilja och med syfte för individens bästa. Nedan beskriver Kim ett exempel, som till skillnad från exempel 1, inte handlar om ett utmanande beteende.

Exempel 2

Sen har man ju sett låsta dörrar och låsta kylar. Man vet inte hur personalen kommit fram till det. Jag tror att det är den korta tankebanan. Personen går upp och äter på natten. Vad gör vi? Vi låser kylan. (Kim)

Här syns stödpersonalens normer och hur makt används för att genomföra det som av personal bedöms vara bäst för brukaren och inte utifrån dennes rättigheter, likt *paternalism* och *pastoralmakt*. Det är inte ovanligt att brukarens egna kylskåp är låst. Det kan tänkas vara en effekt av att personal bedömer vad som är bäst för brukaren, likt exempel 2 eller som en fysisk åtgärd för att förhindra ett utmanande beteende från brukaren när stödpersonal inte haft tillräcklig kompetens, förståelse eller stöd. Det går även att tänka att kylskåpet är låst för att personal annars måste städa efter brukaren då denne lämnat matrester efter sig. Ett rent egoistiskt skäl till att ha begränsat brukarens rättigheter.

När stödpersonalen inte har metoder för att hantera ett utmanande beteende, oavsett om det är av kompetensbrist eller annan anledning, så finns det uppenbar risk att stödpersonalen blir maktlösa. Det är då stödpersonalen tenderar att använda sin maktposition för att hantera situationen, vilket även både Eli och Kim återkommer till under intervjuerna. Om hanterandet inte utvärderas och förändras kommer stödpersonalen att hamna i samma situation på nytt. Likt de tendenser som exempel 1 påvisar så kommer effekten att avta och stödpersonalen tvingas ta till än mer drastiska åtgärder. En ”ond cirkel” som är svår att ta sig ur.

Exempel 3

Det går ju dit. Återigen, är man maktlös och använder sig av makt och hamnar i det. Det finns en utstakad väg. Det är ju en mekanism nästan. Det är som en tågräls du åker in på och sen kan du inte ta dig av den. Det blir tvångs- och begränsningsåtgärder. Du hamnar där, förr eller senare så hamnar du där. Att man stänger dörrar och låser utrymmen. Och inte med en plan. Det är ju aldrig bra verktyg men ibland kanske man gör det. (Eli)

Eli beskriver det som en utstakad väg där maktlösheten resulterar i att genom makt utföra tvångs- och begränsningsåtgärder. Båda informanterna återkommer under intervjuerna till den ”onda cirkeln” Jag tolkar att cirkeln är självförstärkande och svår att bryta.

Exempel 4

Det är ju lite svårt, men vi använder oss av hantera, utvärdera, förändra. Du höjer ju ribban för vad som är okej men har man det filtret med sig att vi hanterar, utvärderar och förändrar så att vi inte hamnar där igen. (Eli)

Eli beskriver att det finns svårigheter i att bryta ”cirkeln”. Informanten beskriver även att risken med att göra något som inte är försvarbart, höjer ribban för vad som är accepterbart. Jag tolkar det som att en personal som börjat göra fel har lätt för att fortsätta med det och även trappa upp och göra än större avsteg från vad som är accepterat eller inte. I informantens verksamheter använder de sig av att hantera, utvärdera och förändra, påtalar båda informanterna. Hantera är det stödpersonalen gör vid utmanande beteende eller nya situationer. Det kan exempelvis vara om brukaren är stressad när personal lagar mat. Då kan köksdörren låsas när personal lagar mat så att inte brukaren kommer in och konflikt kan uppstå. Utvärdera hanterandet och undersök vilka faktorer som gör brukaren stressad. Förändra innebär att skapa andra rutiner för att göra det hanterbart och begripligt för brukaren så att personal inte behöver låsa köksdörren och att brukaren kan vara delaktig utan konflikter.

4.2 Vosfär

Den process som tidigare benämns som en ”ond cirkel” är ytterst intressant. Som redskap för att förstå den ofta destruktiva dynamik som visar sig skulle jag vilja introducera en idé om vårdverksamhetens onda cirkel. Innan jag fortsätter med att beskriva idén är det av vikt att blicka tillbaka på det jag tidigare beskrivit om svårigheter i insatsens praktik för att förstå vilka krafter som möjliggör att stödpersonal hamnar i den ”onda cirkeln”, vilket även blir en del av cirkelns innehåll. I arbetet med brukare som har diagnosen autism i den omfattning som studien berör, hamnar stödpersonal dagligen i svårhanterliga situationer med brukaren. Varje brukare är unik och har sina svårigheter och behov. Det som försvårar ytterligare är att brukarens förmågor skiljer sig åt från situation till situation och från en stund till en annan. Det är svårt att tydligt se brukarens signaler kring vilken nivå av krav den just då klarar av. Utöver det saknar dessa brukare verbalt språk och har stora svårigheter i att uttrycka sin vilja och sitt behov. I alla situationer som möts av någon form av motstånd hamnar stödpersonal i olika grad av maktlöst tillstånd. Det är maktlösheten som är ”cirkelns” möjliggörare. Det är utifrån maktlöshet stödpersonal då agerar, vilket kan ses som avog grund att fatta beslut ifrån.

Det startar med missnöje, maktlöshet i personalgruppen man når sitt metodtak, å sen börjar du göra på volley istället för att be om hjälp eller följa det som är bestämt och då tar det vägar, så är det ju. (Eli)

Här beskriver Eli hur personalgruppen saknar verktyg och börjar agera utan eftertänksamhet. Det beskrivs också att -då tar det vägar... Jag tolkar det som att informanten menar att stödpersonal agerar bortom det som är bestämt, vilket kan ses som handlingar inom registret mellan besynnerligt och brottsligt beteende.

Tillbaka till idén om vårdverksamhetens onda cirkel. Det verkar som att processen är mer komplex än att kunna beskrivas som cirkelformad då innehållets beståndsdelar tenderar inverka på varandra i sådan omfattning att de närmast kan liknas vid symbios. När jag avgränsar och synar var del är det som att dess energi och produkt upphör att existera. Jag kommer återkomma till beståndsdelarna. Jag tolkar processen mer som en sfär än en cirkel då jag efter otaliga försök misslyckats med att försöka skapa en överskådlig cirkulär modell över processen. Jag kommer fortsättningsvis benämna processen för Vosfär (som ska uttalas veosfär), vilket står för vårdverksamhetens onda sfär. Vosfären är egentligen en vidare beskrivning och förklaring om den hypotes som inleder detta avsnitt. Alltså, hypotesen att maktdimensionen och maktlösheten tidvis kan inverka negativt på insatsens praktik, i stort som smått och i strid med funktionshinderpolitisk ambition eller annan lagstiftning. Men även en förklaringsmodell över hela den process som sker inom maktlösheten och maktdimensionen samt dess energi och produkt. Det är även en beskrivning av vilken kontext vosfären existerar och verkar inom. Jag tänker använda vosfären som ett begrepp för att läsaren enklare skall kunna följa med i mitt resonemang. Utifrån intervjuerna och egen erfarenhet tolkar jag det som att vosfären möjliggör att personal i olika omfattning handlar besynnerligt eller rent utav brottsligt. Det finnas utan tvivel andra aspekter som kan förstås inverka. Jag föreställer mig dock att vosfären är den som mer eller mindre har störst inverkan.

Vosfären består av flera beståndsdelar. Dessa beståndsdelar, som jag fortsättningsvis kommer kalla element, både när och tär på sig självt och på vosfären. Dessa element ser jag som avgörande aspekter i hur hela registret av total maktlöshet och absolut makt påverkar verksamhetens personal och insatsens praktik. Flera av elementen kan ses inverka både positivt och negativt på personal och insatsens praktik beroende på elementets form och vilken kontext de förefinns. Jag utelsuter inte att Vosfären innehar andra element än de jag nedan kommer redogöra för. Jag har dock valt att avgränsa och syna de element som är mest påtagliga i studiens

empiri. Jag ställer dem dels i relation till den verksamhet jag har erfarenhet ifrån, dels i relation till informanternas verksamheter. Jag kommer nedan redogöra för dessa element som är av vikt för att besvara den första frågeställningen, men först presenterar jag en översyn av dessa element. Under rubriken *4.2.7 Vosfärens kontur och rymd* kommer jag summera teorin om begreppet vosfär.

Vosfärens element

1. Att insatsen är insynsfri
2. Brukarens nedsatta kommunikations- och beslutsförmåga
3. Stödpersonalens ”goda intentioner”
4. Frånvaro av tydligt ledarskap på arbetsplatsen
5. Tillskrivande av värdesystem till brukaren
6. Lex Sarah

4.2.1 Element 1 - Insynsfri eller transparent insats

Det första element som har stor inverkan på både stödpersonal och insatsens praktik är graden av insyn i insatsens praktik. Det vill säga om insatsen sker med eller utan insyn av chef, annan personal, anhöriga, god man eller sjukvårdspersonal. Jag har valt att benämna dessa som insynsfri och transparent insats.

På Hultet arbetar stödassistenten mestadels med brukaren i brukarens bostad utan insyn av annan. I sådan insynsfri praktik finns den största aspekten som gör att vosfären kan existera. Häri avsaknas kravet om att behöva stå till svars för den egna insatsen eftersom varken chef, annan personal, anhörig, god man eller sjukvårdspersonal har insyn. Brukaren kan heller inte uttrycka missnöje, vilket behandlas i nästa avsnitt. När insatsen möter svårigheter eller har gått fel åläggs stödpersonalen att själv söka stöd. Det kräver en hög grad självinsikt och prestigelöshet för att kunna göra. Här finns en stor risk att stödpersonalen inte tar ansvar för det som skett eftersom att ingen kommer få reda på vad som hänt.

Utifrån egen erfarenhet kan jag se hur den insynsfria insatsen påverkar både mig själv och mina kollegor. Jag kommer ofta på mig själv när jag är i full färd med att försköna en situation som jag beskriver för mina kollegor. Jag tänker att det krävs en hög insiktsfullhet för att kunna återge egen insats utan att försköna. Insynsfriheten möjliggör även att jag kan undanhålla hela eller delar utav situationen utan att behöva stå till svars, för ingen har bevittnat situationen. Nedan

beskriver Eli hur personal har svårt att vara ärlig även med en tillsynes harmlös lösning på ett problem.

Jag kan ta ett exempel här. En brukare som skriker. Man har inte vetat vad man ska göra och vad det står för när hen skriker. Man har felsökt och lagt ansvaret på annat. Det har lett till att man har byggt in sig själv. När hen skriker så har man varit där inne och klappat på benet. Man har gjort egna lösningar som man inte varit ärlig med utåt. (Eli)

I maktlöst tillstånd, när kompetens brister, används makt. Vilket får varierande effekt beroende av hur verksamheten är utformad vad avser insynsfrihet eller transparens. I insynsfri verksamhet finns stor risk för att insatsens praktik ej kvalitetssäkras samt att oegentligheter fortgår. I transparent verksamhet, likt informanternas, skapas möjlighet att stödja kollegor i insatsens praktik men även att ha synpunkter på det som sker. Om stödets behov är otydligt och personal inte har rätt kompetens kan maktlöshet skapas. I maktlösheten sker tvångs- och begränsningsåtgärder som stödpersonal i insynsfri praktik inte behöver stå till svars för. Det medger att nya felaktiga metoder och förhållningssätt kan skapas och utvecklas, vilket i sin tur skapar mer maktlöshet och makt. Kim bekräftar risken att agera förhastat och utifrån egen affekt. ”Jag kan tänka mig att man på något sätt känner känslor som stress och ångest, som personal agerar utifrån, reptilhjärneagerar.” Den grad av insyn som finns i insatsens praktik förstås påverka stödpersonalens ansvarstagande som i sin tur påverkar insatsens praktik. I transparent insats finns inte samma möjlighet att gå ansvarsfri. Mot denna bakgrund anser jag att nivån av insyn, i stor omfattning bidrar till vofärens existens och kraft.

4.2.2 Element 2 - Negligerbar respons och protest

Det andra elementet innefattar brukarens förmåga till respons och protest samt stödpersonalens förmåga att tolka dessa. Brukare på Hultet och vissa brukare i informanternas verksamheter saknar tal, har nedsatt beslutsförmåga och stödpersonal kan ha svårigheter i att tolka ett missnöje. Missnöje visar sig oftast genom stress, självska debeteende eller utåtagerande mot personal. Den typen av utmanande beteende är oftast svår att härleda till någon specifik orsak. Eftersom de med AST kan behöva längre tid för att bearbeta det som inträffat kan reaktioner på ett missförhållande infinna sig långt senare. För en del så lång tid som upp till veckor efteråt. Det gör att stödpersonalen har svårt att förstå reaktionens orsak, vilket medför att stödassistenten kan friskriva sig från eget ansvar och finna andra förklaringar som har med något annat eller annan att göra. Eftersom stödpersonalen i olika omfattning brister i förståelsen för brukarens

behov och att brukaren inte ger direkt respons på insatsen skapas ett ”tomrum”, i vilket maktlösheten frodas. Giertz (2012) påtalar det ”tomrum” som uppstår.

Intervjupersonernas beskrivningar karaktäriseras av dilemman kring tolkningsföreträde och makt. Mycket tyder på att det beror på det ”tomrum” som uppstår eller skapas runt en brukare som inte kan uttrycka sin vilja eller som inte respekteras för sina uttryck. Brukaren är då utlämnad till andras tyckanden. Analysen visar på en osäkerhet kring tolkningsföreträde. (Giertz, 2012., s. 211-212)

Det ”tomrum” som uppstår kan förstås som en del av vofären där brukarens respons och/eller protest inte förstås eller respekteras av stödpersonal. Eli beskriver nedan vikten av vilken inställning och insikt som stödpersonalen bör ha och hur det kan bli.

Du måste kunna jobba utan att få beröm och kvitton, en del personal måste ha det här. Och får dom inte det så börjar dom bygga relation för att försöka få det. Man kan inte bygga relation med en person som inte förstår kallprat, sociala koder. Då kommer det inte bli en bra relation, du kommer åka på nitar, bli besviken och maktlös. [...] Hur gör vi för att stötta, hur behöver stödet se ut? Vi går ju väldigt snabbt in med makt, åt dom som inte har något språk, och för deras talan. (Eli)

Vissa av brukarna ger ibland både respons och protesterar. Det kan vara både distinkt och subtilt. Oavsett form kan stödpersonalen medvetet eller omedvetet negligera det utan repressalier. Häri kan tänkas att kompetens och ansvar har betydande roll. När stödpersonalen inte får direkt respons eller förstår responsen på sin insats skapas ett ”tomrum” som ökar risken att frångå den metod och förhållningssätt som gäller på arbetsplatsen. Det sker oavsett om det är p.g.a. stödpersonalen inifrånkommande behov av ”beröm och kvitton”, ansvarskänsla eller om det beror på stödpersonalens bristande kompetens. Behovet av bekräftelse är inte ett behov som bara viss personal är i behov av utan jag utgår från att alla människor har sådant behov. Jag tolkar det Eli säger som att viss personal har kommit längre i sin förståelse för dessa brukare och ser sig själva som verktyg där det egna behovet inte är det styrande i kontakten med brukaren. Utebliven eller negligerad protest och respons kan ses som en bidragande orsak till Vosfären.

4.2.3 Element 3 - God intention

Det tredje elementet handlar om stödpersonalens intention och dess inverkan på insatsens praktik. Med intention avser jag det som utgör det syfte som ligger till grund för stödpersonalens handlingar. Det kan innefatta en mängd olika aspekter såsom bland andra stödsassistentens egna behov och värderingar. Oavsett hur mycket stödpersonalen vill brukaren väl så uppstår det

svårigheter i mötet mellan stödassistent och brukare. Svårigheter som kan förstås genom Vosfären. Jag utgår ifrån att de allra flesta valt yrket för att hjälpa de som behöver stöd. Det är självklart inte en absolut sanning men en viss grad av vilja till att hjälpa är nog en grundförutsättning för att arbeta som stödpersonal, vilket jag anser att alla har mer eller mindre utav. Utifrån den välviljan förstås att den goda intentionen kan vara hindrande i insatsens praktik. Genom bristande kompetens och förståelse för brukarens behov tillsammans med inifrån kommande behov och värderingar kan god intention ses bli kontraproduktiv. Vi söker råd i den egna erfarenheten utifrån våra egna förutsättningar som inte är anpassad utefter autism.

Man tenderar att söka sig till det som är begripligt. Om någon skriker, -Sch. Det är det man har med sig. Moralkompassen och värderingar. Man applicerar sin vanliga värld. Det man har med sig från skolan och andra arbetsplatser i den privata sektorn där man kanske inte har jobbat med människor. Man har med sig allt det och jobbar med de erfarenheterna man har. (Kim)

Utifrån egen erfarenhet kan jag se liknande situationer från Hultet där god intention går före det som är bäst för brukaren. Jag beskriver ett exempel; Personal vill göra fint hos brukaren inför jul och köper in en adventsstake, för brukarens pengar. När personal glatt kommer in till brukaren med adventsstaken så ger sig brukaren på personalen. Personen har inte vetat om eller bortsett från att brukaren har svårt för julen och förknippar adventsstaken med något stressfyllt såsom att resa hem till släkten. Personalen har dessutom handlat adventsstaken med brukarens pengar utan dennes medgivande. Dessa två delar kan ses sprungna ur en intention av godo där förväntat resultat uteblev. Generellt innebär förändringar osäkerhet och stress för brukare med AST. Den goda intentionen kan ses rättfärdiga avsteg från metod och brukarens behov likt *paternalism* (Starrin, 2007) och *pastoral makt* (Foucault, 1983; Järvinen, 2002). Där den som har makten avgör vad som är bäst för brukaren oavsett brukarens samtycke eller ej. Den goda intentionen kan ses inverka på insatsens praktik och vosfären.

4.2.4 Element 4 - Ledarskap

Utifrån intervjuerna upplever jag en stor skillnad på informanternas verksamheter och på Hultet vad avser ledarskap. I informanternas verksamheter finns minst en fanbärare i verksamheten med mandat som granskar, belyser viktiga delar och håller liv i dialogen. Jag upplever att insatsen praktik påverkas positivt av det. På Hultet finns ingen med sådant mandat. På informanternas arbetsplatser ser kollegorna oftast varandras insats med brukarna. Det kan förstås medföra att dialogen kommer mer naturligt. Båda informanterna påtalar dock att olika personer har olika stor förmåga att inte ta åt sig personligen när insatsen gått fel. Informanterna

belyser vikten av tydliga strukturer, metoder och vad personalen skall göra när det inte blev som det var tänkt. Det är en bra förutsättning för att hålla det professionellt och inte göra det personligt, menar informanterna. Dessa aspekter förstås vara avhängt ledarskapet oavsett om det sker genom chef eller annan ledare med tilldelat mandat. Det erbjuder möjlighet att rätta in verksamheten mot fastställda mål. Utan sådant ledarskap finns stor risk att enskild stödpersonal i insatsens praktik gör avsteg från det som är fastställt. Det gör även att det som är fastställt inte blir tydligt nog för att kunna genomföras. Ledarskapets brister eller frånvaro kan förstås bidra till vofsären, medan ett närvarande ledarskap kan förstås motverka vofsären.

4.2.5 Element 5 - Uppfattnings- och värderingssystem

Inom LSS-verksamhet där brukarens protest och respons är negligerbar, likt det som beskrivits under rubriken *4.1.2 Negligerbar respons och protest*, finns stor risk att personal tillskriver brukarens beteenden olika förklaringar. Förklaringarna kan vara ogrundade, falska eller förvrängda och de blir en slags felaktig kunskap. Det verkar finnas en stark vilja till att förstå och skapa förklaringsmodeller kring brukarna, vilket i sig kan vara något bra om det grundas väl och inte är rena föreställningar. Dessa föreställningar kan te sig bli vägledande för verksamhetens stödpersonal vad avser inställning till brukarna och utförandet av insatsens praktik. Det går även att beskriva det som verksamhetens *doxa*. Sociologen Pierre Bourdieus begrepp *doxa*, inbegriper att i varje verksamhetsområde skapas egen kultur om rätt och fel som även blir vägledande och begränsande (Bourdieu, 1977). Professor Margaretha Järvinen vid Köpenhamns Sociologiska Institut lyfter *doxan* till ett maktperspektiv inom socialt arbete som hon kallar för *doxisk makt*, vilket är ett uppfattnings- och värderingssystem. I detta system blir vissa föreställningar inte ifrågasatta då de blivit djupt rotade sanningar. Dessa föreställda sanningar kan bli vägledande i insatsens praktik (Järvinen, 2002; 2013). Per Arvidsson beskriver *föreställningskomplex* som ett begrepp. ”Ett föreställningskomplex kan åsyfta något existerande; en policy, en teori eller egna och andras samlade erfarenheter och värderingar.” (Arvidsson, 2019., s. 120). Det finns en stor risk för verksamhet likt Hultet att utifrån bristande kompetens kan *föreställningskomplex* skapas utifrån felaktig eller ogrundad information. Genom *doxisk makt* föreligger en stor risk att detta *föreställningskomplex* blir vägledande i utformandet av insatsens praktik.

När jag gick introduktion med van, gammal personal som var experter på autism, enligt sig själva. Och lärde mig dom svåraste brukarna. Och fick till mig att den här personen kan fastna i tvång, står och tvångar. Och då låter man göra färdigt men klarar inte att göra färdigt, Då hjälper man hen. Tar

i varsin arm och in i bussen bara. Och det säger man till ny personal som om man är stolt över en sådan amatörmetod eller olagliga sätt att hantera en människa på. Det är extremt. (Kim)

Det som informanten kallar tvång kan kort beskrivas såsom exempelvis tvångsmässiga ritualer, vilket är vanligt bland individer med AST. Det kan exempelvis bestå i att brukaren fastnar i att gå eller gunga fram och tillbaka över gränsen mellan asfalt och gräsmatta. I exemplet beskriver Kim hur introduceras av personal som utger sig för att vara expert. Om den som blir introducerad likt ovan exempel saknar tidigare kunskap och kompetens kan det förstås att denna form av hantering blir accepterad. Det kan även förstås att nya personal, efter sådan introduktion, använder sig av den metoden oftare än vad som förespråkades. Det blir en norm.

På Hultet finns otaliga exempel jag skulle kunna redogöra för som faller inom *doxisk makt*. Jag nöjer mig med att beskriva ett exempel. På Hultet bor en brukare som har begränsad verbal förmåga att uttrycka sig och göra sig förstådd. Brukaren använder sig av högljudda läten, vilket intensifieras om stödpersonal inte förstår eller möter brukaren i det. Det är i vart fall så jag upplever dessa situationer. Personal som har arbetat med den brukaren i många år, förklarar att det handlar om att brukaren hör och ser saker som inte finns. När jag utforskar det, beskrivs ingen förklaring till påståendet eller så hänvisas det till föredetta personal som numer har gått i pension. Det har blivit en ”sanning” och likt några av de tidigare beskrivna elementen i *vosfären* kan stödpersonal även här förlägga problematiken, att brukaren skriker, utom vår egen kontroll. *Doxisk makt* kan förstås vara en av flera ingångar till att stödpersonal hamnar i *vosfären*. Likväl som att *doxisk makt* även möjliggör *vosfärens* existens.

4.2.6 Element 6 - Lex Sarah

I sådan verksamhet där brukare inte kan uttrycka sitt missnöje till annan part kan tänkas att det finns ett raffinerat kvalitetssäkringssystem. I lag om LSS (Lag, 1993:387) regleras att Inspektion för vård och omsorg (IVO) utövar tillsyn. IVO är tillsynsmyndighet men har enligt min erfarenhet ingen regelbunden fysisk tillsyn. Under §24 framgår att ett missförhållande eller påtaglig risk för sådan ska dokumenteras, utredas och avhjälpas utan dröjsmål. Det kallas för Lex Sarah. Ett missförhållande definieras här som övergrepp av fysisk, psykisk, sexuell eller ekonomisk karaktär. De fyra karaktärerna kan vara inom registret ringa till ansenlig, d.v.s. från exempelvis att kalla brukaren för dum till grov misshandel. Lex Sarah är utformat till att vara ett internt verktyg för att säkerställa kvalitet. Om ett missförhållande uppstår skall de som bevittnat eller hört talas om det dokumentera och överlämna det till ansvarig utredare, vilket i studiens verksamheter är den som är Socialt ansvarig samordnare (SAS). Om SAS bedömer

missförhållandet som allvarligt överlämnas utredningen för granskning till IVO. Om inte, ger SAS en rekommenderad åtgärd till verksamhetens enhetschef. Jag anser att Lex Sarah är ett bra verktyg för kvalitetsssäkring när det fungerar som det är tänkt att göra. Dock krävs det att, den som bevittnat eller fått kännedom om, skriver en Lex Sarah, vilket det finns ett motstånd till. Anställd personal, oavsett om det är stödpersonal eller chef så är deras rapporteringsskyldighet fastställd i lag om LSS (Lag, 1993:387).

Både Eli och Kim samt min egen erfarenhet är att det i personalgruppen ofta finns en föreställning om att Lex Sarah handlar om att anmäla sin kollega. Det är inte vad Lex Sarah syftar till. Den är tänkt att utgöra ett skydd för den som inte själv kan föra sin talan. Utifrån föreställningen om att Lex Sarah innebär att anmäla en kollega, verkar det som att det resulterar i att Lex Sarah inte används. Jag har skrivit två Lex Sarah under mina två år på Hultet, vilket har medfört kraftigt känslor bland flera i personalgruppen. Det har uttrycks att jag försökt sätta dit kollegor och att en skall passa sig för mig. Trots att jag varit öppen och fört dialogen med de inblandade. Bristande kunskap och frånvaron av ett ledarskap som för dialogen om Lex Sarah kan förstås inverka på personalens inställning till Lex Sarah. Även verksamhetens *doxiska makt* kan tänkas medföra att gränsdragning förskjuts i vad som är accepterat eller inte. Det kan resultera i att missförhållanden inte hanteras och förblir.

Lex Sarah, utifrån ovan beskrivning, kan förstås ha en effekt av att bryta vofären när den fungerar som den är tänkt. Dock visar studiens verksamheter på att Lex Sarah sällan används och det bidrar till vofärens existens.

4.2.7 Vofärens kontur och rymd

Jag skall med mitt yttersta försöka summera idén om det komplexa begreppet vofär. Under arbetets gång blev jag varse att vofären både i uttal och innehåll påminner starkt om ordet biosfär. Det kan upplevas högtravande att dra paralleller mellan vofär och biosfär men efter att jag tagit del av Nationalencyklopedins definition av biosfär, ser jag lustigt nog vissa likheter. Likheter som jag tänker dra fördel av i försöket att göra begreppet begripligt.

Biosfären, sammanfattande benämning på de delar av jorden där liv kan förekomma. Biosfären kan betraktas som ett enormt ekosystem vilket innehåller samtliga mindre ekosystem på jorden. (Nationalencyklopedin, 2020)

Vofären, sammanfattande benämning på de element (delar) som inverkar negativt på insatsens praktik och där den kan förekomma. Vofären kan betraktas som ett större ekosystem som

innehåller mindre ekosystem. Där det större ekosystemet inbegriper den destruktiva dynamik som kan uppstå i verksamheter likt Hultet. En dynamik vars produkt kan ses inverka negativt på insatsen praktik, i stort som smått och i strid med funktionshinderpolitisk ambition eller annan lagstiftning. Men även i vilken kontext den uppträder och att den är i behov av de mindre ekosystemen för sin existens. De mindre ekosystemen kan betraktas som de element jag ovan redogjort för. Element som är i behov utav och påverkar varandra. Varje element har olika egenskaper och innebörd men behöver varandra för att existera. Vofären är både autonom och självförstärkande då dess element när och skyddar sig själv och varandra. Dess energi innefattar ett försvar så potent att den i stort utplånar alla angrepp. Det jag menar är att när stödpersonal agerande är besynnerligt, oavsett vad anledningen är, så faller det sig naturligt att inte vara öppen med det. Det kräver mycket av den enskilde att påtala sina brister. Brister som inte uppdagas i insynfri verksamhet med brukare som inte kan göra sig hörda. Däri kan förstås att vofären är självförstärkande och autonom. Sist men inte minst så bidrar vofären genom dess element till att stödpersonal intensifierar sitt utövande av makt, vilket i sin tur leder till maktlöshet, som i sin tur leder till än mer maktutövning och så vidare. Så fortsätter det tills vofären av någon anledning upphör. Likt exemplet, jag tidigare presenterat, från Uppdrag granskning om Robin (Hanson, 2020). Robins misär slutade med att anhöriga tog hem Robin, vofären upphörde.

4.3 Våld, tvång och kränkningar

Innebörden av våld, tvång och kränkningar är inte förenligt med verksamhet enligt LSS. Likväl verkar det som att det förekommer mer eller mindre i de allra flesta sådana verksamheter, vilket visat sig i olika omfattning i studiens verksamheter och Uppdrag granskning. Jag anser dock att det inte är särskilt förvånande att det förekommer utifrån begreppet om vofären. Genom bristande förutsättningar, vilket är vofärens rätta förutsättningar, uppstår vofären. I den är det i det närmsta oundvikligt att stödpersonal använder sig av någon form av våld, tvång eller kränkningar. Skydds-, begränsnings- och tvångsåtgärder är de begrepp som normalt används kring åtgärder som inskränker individens rättigheter i verksamheter enligt LSS. De kan även förstås innehålla olika former av våld, tvång och kränkningar. För att besvara frågeställning två kommer jag i nästkommande avsnitt redogöra för hur skydds- begränsnings- och tvångsåtgärder definieras och dess villkor.

4.3.1 Skydds-, tvångs- och begränsningsåtgärder

Inspektion för vård och omsorg (IVO, 2015) menar, i sin rapport *Skapa trygghet utan tvång - Rapport om tillsynsinsats vid verksamheter där personer med nedsatt beslutsförmåga bor eller vistas*, att det råder begreppsförvirring i verksamheterna och att verksamheterna och dess huvudmän verkar föredra att benämna det som skyddsåtgärder.

IVO konstaterar att viss begreppsförvirring råder i verksamheterna avseende begreppen skydds-, tvångs och begränsningsåtgärder och att definitionerna skiljer sig åt. Huvudmän och verksamheterna själva använder företrädesvis begreppet skyddsåtgärder. (IVO, 2015, s. 11)

Jag tänker att det kan finnas en anledning till att verksamheterna själva och dess huvudmän använder sig av begreppet skyddsåtgärder. Nämligen, att det ordet innefattar att det är en åtgärd som är för individens skydd. Genom att kalla åtgärden för skyddsåtgärd, tillskrivs en legitimitet och åtgärden rättfärdigas. Det kan liknas vid både *paternalism* (Starrin, 2007) och *pastoralmacht* (Järvinen, 2002) där överordnad vidtar åtgärder för individens bästa. Likväl kan tänkas att när en sådan åtgärd får legitimitet, inverkar på verksamhetens *doxa* (Bourdieu, 1977), d.v.s. att gränsen för rätt och fel förskjuts. Skyddsåtgärder, oavsett innebörd, är en inskränkning på brukarens rättigheter, vilket sedan år 1989 när omyndighetsförklaringen avskaffades kräver ett samtycke. Socialstyrelsen (2016) beskriver i sin publikation, *Att förebygga tvångs- och begränsningsåtgärder genom det systematiska kvalitetsarbetet*, att tvångs- och begränsningsåtgärder inte får förekomma.

Insatser som ges med socialtjänstlagen (2001:453), SoL, och lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, bygger på frivillighet. Det innebär att de inte kan ges mot den enskildes vilja. Dessa lagar innehåller inga bestämmelser som tillåter tvång eller inskränkningar av den enskildes rörelsefrihet. Tvångs- och begränsningsåtgärder får i regel därför inte förekomma (jfr reglerna om nödrätt i 24 kap. brottsbalken och se vidare meddelandeblad nr 12/2013, Tvångs- och skyddsåtgärder inom vård och omsorg för vuxna) i verksamheter som bedrivs med stöd av SoL och LSS. (Socialstyrelsen, 2016, s. 4)

Trots rigorös lagstiftning lämnas visst utrymme för att i LSS-verksamhet inskränka individens rättigheter. Det sker genom skyddsåtgärder, åtgärder som kan ses skydda individen. IVO (2015) beskriver villkoren för skydds-, tvångs, och begränsningsåtgärder.

Skyddsåtgärd används för att beskriva någon av åtgärderna omnämnda ovan under förutsättning att åtgärden har ett tydligt syfte att skydda eller underlätta för den enskilda och att den enskilda har gett ett samtycke till detta. Att den enskilda samtycker till åtgärden ska inte bero på otrygghet som orsakats av brister i bemanning eller kompetens. *Tvångs- och begränsningsåtgärd* används för att

beskriva någon av åtgärderna omnämnda ovan då syftet är att begränsa eller utöva tvång mot den enskilda. Det kan också handla om att åtgärden har till syfte att skydda eller underlätta för den enskilda men utan att den enskilda gett samtycke till åtgärden. [...] Att ge vård eller omsorg mot en vuxen persons vilja eller att använda sig av tvångsåtgärder kräver stöd i lag. [...] lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) bygger på frivillighet och ger inte stöd för tvång. (IVO, 2015, s. 11)

Häri förstås att skillanden mellan skydds- och tvångs- och begränsningsåtgärder enbart ligger i brukarens samtycke. Samtycker brukaren till åtgärden så är det en skyddsåtgärd och utan samtycke blir det en tvångs- eller begränsningsåtgärd. Jag kan inte utläsa någon skillnad på de två sistnämnda. I verksamheter enligt LSS finns inte stöd för åtgärder utan samtycke då insatsen är frivillig. Innan vi lämnar dessa åtgärder för att titta närmre på samtycket behöver vi undersöka vilka typer av åtgärder IVO avser.

Åtgärderna det handlar om är: låsta dörrar i ett boende, använda brickbord, bälte eller sänggrind, övervaka person med kamera, mikrofon eller liknande teknik, följa om en person lämnar ett visst område eller spåra var den enskilda befinner sig med hjälp av larm eller GPS, ge läkemedel med en begränsande effekt, blanda medicin i mat eller dryck utan att den enskilda vet om det samt ta ifrån eller hindra den enskilda att använda pengar, alkohol, cigaretter, mat eller föremål som bedöms vara farliga. Det kan även handla om att genomföra omvårdnadsinsatser som exempelvis kan vara känsliga ur integritetssynpunkt. (IVO, 2015, s. 11)

IVO är tämligen tydlig i sin beskrivning av vilka åtgärder som avses. Så som jag tolkar det så skulle en skyddsåtgärd kunna innebära att stödpersonal begränsar mängden mat brukaren serveras. Det förutsätter dock att brukaren samtycker till åtgärden. Om inte, blir åtgärden en tvångs- eller begränsningsåtgärd. Alltså, en åtgärd genomförd med tvång. En åtgärd där personal begränsar mängden mat är enligt mig vanligt förekommande i insatser kring individer med AST då det är vanligt att de inte själva kan avgöra när de ätit tillräckligt. Det sker då utan samtycke eftersom beslutsförmågan är nedsatt. Viss stödpersonal begränsar brukarens tillgång till mat i syfte att stödja brukaren i att äta rimliga portioner och för brukarens hälsa.

Åter till samtycket, om det varit rörigt tidigare så lär det inte bli tydligare kring definitionen av samtycket vad avser brukare med nedsatt beslutsförmåga. Jag har sökt efter information kring samtycke för individer med nedsatt beslutsförmåga hos Socialstyrelsen. I meddelandebladet *Tvångs- och skyddsåtgärder inom vård och omsorg för vuxna* (Socialstyrelsen, 2013) refererar de till ett betänkande *Regler för skydd och rättssäkerhet inom demensvården* (SOU 2006:110).

Efter att ha läst igen den del av betänkandet som rör samtycket kan jag konstatera att Socialstyrelsens sammanfattning är utomordentligt summativ.

Frågor om vad som kan anses utgöra tvång och tvångsåtgärder m.m. regleras i flera lagar, t.ex. BrB, LPT och LVU. Av gällande lagstiftning inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten samt tillhörande förarbeten framgår inte var gränsen går för när en åtgärd som vidtas mot en person som inte har förmåga att lämna ett samtycke ska anses utgöra en tvångsåtgärd.⁹ I bl.a. betänkandet Regler för skydd och rättssäkerhet inom demensvården redovisas olika utgångspunkter för hur man kan se på vad som är tvång när en person inte kan lämna samtycke.¹⁰ En utgångspunkt innebär att man anser samtliga åtgärder är tvång då den enskilde saknar beslutsförmåga och därför inte kan lämna ett i juridiskt hänseende giltigt samtycke. Det kan härvid t.ex. tänkas att det endast är fråga om tvång om den enskilde på ett aktivt sätt motsätter sig en åtgärd eller att tvång anses föreligga också om den enskilde förhåller sig passiv, dvs. varken ger uttryck för att accepterar eller motsätter sig åtgärden. En fråga är också om det kan vara fråga om tvång i de fall den enskilde på något sätt visar att en åtgärd får vidtas. Det kan också tänkas att gränsen för vad som anses som tvång görs utifrån åtgärdens karaktär i sig, dvs. hur ingripande den anses vara. En kombination av dessa utgångspunkter är också möjlig. En sådan bedömning kan å ena sidan tänkas innebära att det vid en mindre ingripande åtgärd är fråga om tvång endast om den enskilde aktivt motsätter sig åtgärden och å andra sidan att det vid en mer ingripande åtgärd inte krävs något motstånd utan är fråga om tvång även i de situationer där den enskilde förhåller sig passiv eller kanske t.o.m. förklarar att åtgärden får vidtas.

⁹ SOU 2006:110 s. 116 och 117

¹⁰ SOU 2006:110 s. 116 och 117 (Socialstyrelsen, 2013, s. 4-5)

Mot bakgrund till detta avsnitt kommer jag i nästa titta närmre på empirin.

4.3.2 Överträdelse och hantering

Det tvång, våld och de kränkningar som förekommer inom verksamhet enligt LSS är svåra att framlocka och föra dialog om. Personal varken skyltar med det eller är tillfreds med att det förekommer. Det verkar föreligga dess natur att förtiga och det som uppdragas förskönas. Vart går gränsen för vad som är accepterat vad avser tvång, våld och kränkningar?

Dom mest aggressiva sätten att begränsa någon är väl mer tydliga. Det vill säga att låsa in någon i ett rum. Det vet väl dom flesta någonstans att det inte är lagligt. dom mindre sakerna, dom är ju jätte tydliga. För dom håller man ju på med ständigt. Begränsar i matintag. Man får väl skrika mycket i sitt eget hem. Man får äta mycket mat och mycket godis. Dom där små grejjerna man är i på eget initiativ utan att ta reda på vad som gäller. Det har inte många koll på. Sen varför man inte får låsa in folk, är det lagligt, är det olagligt? Det har inte så många koll på. (Kim)

Kim menar att de flesta har koll på gränsen för de allra grövsta överträdelserna medan gränsen för de mindre överträdelserna är mer suddigt. Informanten påtalar att det generellt reflekteras väldigt lite kring gränsen om det som är rätt och fel i verksamheterna enligt LSS. Är det acceptabelt att begränsa en brukares matintag?

Det beror sig på hur man har kommit fram till det. Om någon kommer fram och frågar, hur vet ni att brukaren inte kan avgöra själv hur mycket den skall äta? Kan ni visa mig hur ni har kommit fram till det? Har ni det skrivet? Vem var här då och hjälpte er? (Kim)

Det verkar finnas en gråzon där personal tycks äga rätten att begränsa en brukare. Exempelvis i mängd mat. Kim menar att det är acceptabelt beroende på hur det beslutet har fattats. Jag kan förstå rimligheten i att sådana beslut skall vara välgrundade. Det möjliggör att beslutet är försvarbart. Häri kan förstås att drivkraften i sådana beslut är den likt *paternalism* och *pastoral makt*, d.v.s. att stödpersonal rättfärdigar sitt handlande genom att deras position innehåller att skydda, hjälpa och stödja annan då denne inte förstår sitt eget bästa (Foucault, 1983; Järvinen, 2002; Starrin, 2007). Ingen av informanterna nämner brukarens samtycke under intervjuerna.

Tidigare har jag använt mig av exempel 3 och 4. Dessa exempel är ur samtal kring skydds- begränsnings- och tvångsåtgärder. I exempel 3 bekräftas att sådana åtgärder sker. Det sker inom vofären.

Exempel 3

Det går ju dit. Återigen, är man maktlös och använder sig av makt och hamnar i det. Det finns en utstakad väg. Det är ju en mekanism nästan. Det är som en tågräls du åker in på och sen kan du inte ta dig av den. Det blir tvångs- och begränsningsåtgärder. Du hamnar där, förr eller senare så hamnar du där. Att man stänger dörrar och låser utrymmen. Och inte med en plan. Det är ju aldrig bra verktyg men ibland kanske man gör det. (Eli)

Informant beskriver också en allmän uppfattning om att det finns en gråzon kring gränsen för vad som är acceptabelt eller inte. Informanten menar att det är en stor skillnad på om åtgärden sker i en hanteringsfas eller om det skapas rutin kring en skydds- eller begränsningsåtgärd.

Exempel 4

Det är ju lite svårt, men vi använder oss av hantera, utvärdera, förändra. Du höjer ju ribban för vad som är okej men har man det filtret med sig att vi hanterar, utvärderar och förändrar så att vi inte hamnar där igen. (Eli)

Hanteringsfasen skall följas av en utvärdering och därefter skall en förändring ske för att minska risken att personal hamnar i det igen. Jag tolkar att Eli menar att om åtgärden sker i hanteringsfasen i detta tredelade verktyg så är det acceptabelt att kliva över det som annars skulle tolkas som en skydds- eller begränsningsåtgärd utan samtycke. Kim beskriver att några av anledningarna till att det blir överträdelser.

Personalen saknar kunskap om vad det är vi jobbar med, vi kallar det för handikappkunskap men kunskap inom olika funktionsnedsättningar. Särskilt inom autism, autismliknande, personkrets 1. Där saknar man kunskap. Du har någon gång i tiden fått en urusel introduktion i yrket. Personal har jobbat väldigt länge, sen man jobbade såhär. (Kim)

Om jag tolkar detta citat utifrån vosfären kan jag se att avsaknaden av kunskap, undermålig introduktion och gamla arbetssätt är de återfinns som aspekter urelement 2, 3 och 5. Var och en av dessa tre delar som beskrivs i citatet kan förstås utgöra stor risk att hamna i och bli en del av vosfären. Utifrån egen erfarenhet vill jag påstå att insatsen praktik är fylld med ställningstaganden som innefattar tvång-, våld- och begränsningsåtgärder i både stort som smått. Stödpersonalens kunskap om autism och de metoder som är tänkt att brukas är därför avgörande, ur detta hänseende, för insatsens praktik. Universitetslektor Lottie Giertz sammanfattar väl att alla människors vardag är fylld av olika ställningstaganden.

Alla människors vardag är fylld av små och stora ställningstaganden. I allt från morgonbestyr, klädval, arbetsuppgifter, studiefrågor, bostad och inredning till fritidsaktiviteter sker någon form av val. En del är individens egna val, andra beslut involverar och berör personer och faktorer i omgivningen. Människans inflytande och självbestämmande i det egna livet och över den egna vardagen påverkas av den kontext individen befinner sig i. (Giertz, 2012 s. 9)

I empirins verksamheter finns brukare med nedsatt beslutsförmåga, vilket resulterar i att stödpersonal är den som skall ge stöd och hjälpa brukaren i dessa beslut. Utifrån föregående avsnitt (4.2) kan förstås att det finns stora svårigheter i att det stöd och hjälp som erbjuds hålls inom ramen för policy och lag. Jag och mina kollegor på Hultet hamnar ständigt i samtal kring vad vi tycker att brukaren borde få och inte få göra. Det är en svår balansgång. Om personal exempelvis tycker att en viss brukare skall gå på promenad men brukaren uttrycker starkt motstånd. Var går gränsen för när personal skall upphöra med att försöka få brukaren till promenad. Jo, det är väl tydligt att brukaren då skall slippa? Denna situation är komplex utifrån flera aspekter. Brukare med nedsatt beslutsförmåga behöver stöd i sådant beslut. Ett stöd som är nästintill omöjligt att ge. En person med autism har svårt för förändringar. Har brukaren inte

varit på promenad regelbundet senaste tiden kommer den uttrycka motstånd. Ett motstånd som oftast inte står för aktiviteten i sig utan som ett uttryck för en förändring. Utifrån tidigare avsnitt (4.2) finns det inte utrymme för denna aspekt. Det medför att om stödpersonal skall följa det kommer brukaren bli liggandes i soffan utan meningsfullhet. Det är inte likställt med det som framgår i LSS-lagen (Lag, 1993:387) om ett värdigt liv.

KAPITEL 5. AVSLUTANDE DISKUSSION

Syftet med denna studie var att besvara studiens frågor för att skapa en djupare förståelse för maktdimensionens och maktlöshetens energi och produkt, för att med en sådan förståelse som utgångspunkt problematisera insatsens praktik.

I detta kapitel kommer jag kort reflektera över de metoder som jag använt mig av i studien och därefter sammanfatta studien.

5.1 Metodreflektion

Genom jag använt mig av kvalitativa strukturerade intervjuer har jag fått ett bra men föga djupt underlag till studiens frågeställningar. Utifrån autoetnografi som metod har jag kunna tillföra ytterligare en nivå. En nivå av självupplevda situationer, erfarenheter och kunskaper, tankar och känslor. Dessa två metoder har bidragit till att besvara studiens frågeställningar och skapa en djupare förståelse för maktdimensionens och maktlöshetens energi och produkt.

Som jag tidigare nämnt under avsnitt *Metoddiskussion* har det varit svårt att förhålla mig helt objektiv, vilket inte heller är ett måste i autoetnografi. Jag har dock försökt att hitta en bra balans mellan de två metoder jag använt mig av. Genom att jag analyserat och kritiskt granskat hur jag betraktar mig själv i den del där jag använder mig av mig själv i studien, har jag hittat en nivå som tillför studien en djupare och bredare förståelse för det sker i sådan verksamhet som i denna studie beskrivs. Visst hade jag kunnat ta ut svängarna än mer genom autoetnografien men jag upplever att det blivit en behaglig och tillräcklig jämnvikt. En jämnvikt som väl bidragit till att besvara studiens frågor och skapa en djupare förståelse för maktdimensionens och maktlöshetens energi och produkt. Jag anser att jag skulle haft betydligt större svårigheter att problematisera insatsens praktik utan dessa två metoder.

5.2 Sammanfattning

Sammanfattningsvis visar mina resultat att det finns en omfattande svårighet i att realisera funktionshinderpolitikens högt ställda ambitioner. I verksamhet enligt LSS där brukare med AST bor och lever möter stödpersonal dagligen svårigheter i insatsens praktik. Flera av dessa brukare har nedsatt beslutsförmåga och svårigheter i att kommunicera. Det ställer stora krav på stödpersonalen. Den funktionshinderpolitiska ambitionen är högt ställd och komplex att realisera. Utifrån empirin framträder en bild där det kan ifrågasättas i vilken omfattning den funktionshinderpolitiska ambitionen efterlevs i praktikens vardag och att det tvärtemot den politiska ambitionen är skydds-, tvångs- och begränsningsåtgärder vanligt förekommande för att hantera komplexiteten i insatsens praktik.

Frågeställning 1

- Hur påverkar maktdimensionen och maktlösheten verksamhetens personal och insatsens praktik? Går det att identifiera särskilda aspekter som har större inverkan än andra?

Studien visar på att svårigheterna i insatsens praktik kan resultera i en maktlöshet. I maktlösheten ökar risken att stödpersonal använder makt och agerar besynnerligt eller till och med i strid med lagstiftning. Vidare påvisar studien att genom maktutövning, som en följd av maktlöshet, föds en än större känsla av maktlöshet hos stödpersonal o.s.v. Det blir en ”ond cirkel”. Den ofta destruktiva processen har jag sammanfattat till en idé om vårdverksamhetens onda sfär (vosfär). Vosfären åsyftar att skapa en djupare förståelse för maktdimensionens och maktlöshetens energi och produkt. Vosfären är en destruktiv dynamik som inverkar negativt på insatsens praktik och består av sex fristående element. Dessa element utgör vosfären och är mer eller mindre i komplext beroende av varandra inom vosfären. I andra verksamheter kan tänkas att elementen ser annorlunda ut. Vosfären är konstruerad på så vis att den är självförstärkande och har ett inbyggt försvar mot angrepp som hotar dess existens. Elementen kan förstås vara både positiva och negativa för vosfärens existens, beroende på elementets innebörd och i vilken kontext de förefinns. Studien påvisar att dessa element, så som empirin presenterat dem, kan utgöra stor negativ inverkan på personal och insatsens praktik. Elementen i sig själv kan ses vara särskilda aspekter för denna negativa inverkan. Men även elementens beroende av varandra kan förstås vara av vikt. Jag anser att studien påvisar att vosfärens komplexa helhet, har en extremt stark kraft, som har en omfattande inverkan på personal, som i sin tur kraftigt ökar risken att insatsens praktik blir raka motsatsen till den funktionshinderpolitiska ambitionen.

Frågeställning 2

- Hur upplever de personer som arbetar i verksamheten, sina egna och kollegors insatser utifrån begränsnings- och skyddsåtgärder, tvång, våld, kränkningar? Reflekterar de över detta? Vad försöker de göra åt den? Var går gränsen för vad som är accepterat och inte?

Denna frågeställning har varit svår att få svar på. Det krävs en stor portion av prestigelöshet i att föra dialog kring ämnet. Studien påvisar dock att tvång, våld och kränkningar förefinns oftare i skydds-, tvångs och begränsningsåtgärder. Åtgärder som inte får förekomma i insats enligt LSS eftersom sådan insats är frivillig. Skyddsåtgärder får vidtas om brukares samtycke är inhämtat, vilket är komplext med brukare som har nedsatt beslutsförmåga och/eller brister i förmåga till kommunikation. De flesta av brukares vardagliga ställningstaganden sker genom

stödpersonalens försorg. En försorg som ofta utgår från *paternalism* eller *pastoral*makt, d.v.s. att stödpersonal utifrån ett ”bättre” vetande tar ställning utan brukares delaktighet. I studien framgår att det finns en bristande kunskap i vilka åtgärder personal har rätt att göra eller inte. Det framgår även att det inte förs en dialog kring detta. De ”övertramp” som sker kommer sällan upp till ytan för att hanteras. Reflektion och åtgärder för att förhindra dessa fel uteblir därför. De stora frågorna såsom att låsa in, hålla fast eller slå någon verkar vara tydligt för studiens informanter. De något mindre ”allvarliga” gränserna för rätt och fel verkar vara mer otydliga. Här finns ett stort glapp mellan funktionshinderpolitisk ambition och hur insatsens verklighet ser ut. En verklighet som sällan belyses och sällan åtgärdas. En verklighet som är brukarens vardag.

Avslutningsvis skulle jag vilja poängtera den uppenbara risk som finns i verksamhet likt de verksamheter som studien presenterat. En risk som medför att personal kan komma att begå straffbelagd handling. En handling som sällan uppdagas och hanteras. En handling som på andra arbetsplatser omedelbart skulle resultera i polisanmälan och avsked. Vosfären kan vara en förklaringsmodell över denna destruktiva dynamik som kan tänkas förekomma på verksamheter likt de som studien berör. Likväl kan vosfären utgöra anledningen till att sådan handling inte uppdagas och hanteras. Jag anser att fortsatt forskning kring denna destruktiva dynamik i liknande verksamheter är av vikt för att belysa den komplexitet som kan uppstå i verksamheter med förutsättningar likt studiens verksamheter. Att synliggöra denna problematik är en grundförutsättning för att närma sig den funktionshinderpolitiska ambitionen. Det vore även intressant att i en framtida studie granska, förtydliga och vidareutveckla vosfären.

Till sist. Skall dessa samhällsmedborgare som råkar ha nedsatt kommunikations- och beslutsförmåga ha låsta kylskåp i sina egna hem, utstå verbala kränkningar och fysiskt tvång, begränsas i sina egna val och möjligheter o.s.v? Är detta ett värdigt liv? Likt ditt? Likt mitt? Likt andras?

REFERENSLISTA

- Arvidsson, P. (2019). *Från policy till praktik - En studie om organisering inom LSS-området*. [Licentiatuppsats FoU-rapport, Malmö universitet]. MUEP. https://muep.mau.se/bitstream/handle/2043/29836/978-91-7877-034-2_Arvidsson%20Muep.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. (R. Nice, trans.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Fonagy, P. (1995). Playing with reality: the development of psychic reality and its malfunction in borderline patients. *The International Journal of Psychoanalysis*, 76(1), 39–44.
- Foucault, M. (1982). The subject and power. I H. L. Dreyfus & P. Rabinow (Red.), *Beyond structuralism and hermeneutics* (s. 208-226). Chicago: The University of Chicago Press.
- Giertz, L. (2012) *Erkännande, makt och möten. En studie av inflytande och självbestämmande med LSS*. [Doktorsavhandling, Linneuniversitetet] DIVA. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:527989/fulltext01.pdf>
- Gustavsson, S. (2013). *Empowerment och paternalism på jobbet -En studie kring självbestämmande och delaktighet för brukare i daglig verksamhet enligt LSS*. [Kandidatuppsats, Linnéuniversitetet]. DIVA. <http://lnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:602006/FULLTEXT01.pdf>
- Hanson, N. (Redaktör). (2020-02-05) *Inlåst i skogen* (Säsong 21, Episod 4) Uppdrag granskning. SVT. <https://www.svtplay.se/video/25460219/uppdrag-granskning/uppdrag-granskning-sasong-21-avsnitt-4?info=visa&start=auto>
- Hanson, N. (Redaktör). (2020-10-14) *Dicks rop på hjälp* (Säsong 21, Episod 7) Uppdrag granskning. SVT. <https://www.svtplay.se/video/28549410/uppdrag-granskning/uppdrag-granskning-sasong-21-dicks-rop-pa-hjalp?start=auto>
- Hejlskov Elvén, B. (9 december 2020). *Lågaffektivt bemötande*. <https://hejlskov.se/lagaffektivt-bemotande/>
- Jones, S. H., Adams, T. E., & Ellis, C. (Red.). (2016). *Handbook of autoethnography*. Routledge.
- Jormfeldt, M. (2016). *Tid, rum och självbestämmande. Möjligheter och hinder i vardagen för äldre personer med intellektuell funktionsnedsättning på gruppboende*. [Doktorsavhandling, Jönköpings universitet]. DIVA. <http://hj.diva-portal.org/smash/get/diva2:1045873/FULLTEXT01.pdf>
- Inspektion för vård och omsorg. (10 december 2015). *Skapa trygghet utan tvång - Rapport om tillsynsinsats vid verksamheter där personer med nedsatt beslutsförmåga bor eller vistas*. Artikel nr IVO 2015-56. Tillgänglig: <https://www.ivo.se/globalassets/dokument/publicerat/rapporter/rapporter-2015/skapa-trygghet-utan-tvang-rapport.pdf> (2020-12-10).

Järvinen, M. (2002). Fokus på makt, kön, etnicitet och ojämlikhet. I A. Meeuwisse & H. Swärd (Red.), *Perspektiv på sociala problem* (s. 251-273). Stockholm: Natur och Kultur.

Järvinen, M. (2013). Ett maktperspektiv på mötet mellan klienter och system. I A. Meeuwisse & H. Swärd (Red.), *Perspektiv på sociala problem* (s. 251-273). Stockholm: Natur och Kultur.

Nationalencyklopedin, (9 december 2020). *Biosfären*.
[http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/biosfären-\(delar-av-jorden-med-liv\)](http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/biosfären-(delar-av-jorden-med-liv))

Regeringen. (1993). *Regeringens proposition 1992/93:159 om stöd och service till vissa funktionshindrade*. <https://data.riksdagen.se/fil/1B206C4B-E466-473B-AD84-0E1D9C87B719> (2020-09-14).

SFS 1993:387 *Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade*.

Socialstyrelsen. (2010). *Barn som tänker annorlunda - Barn med autism, aspergers syndrom och andra autismspektrumtillstånd*. Artikel nr 2010-3-8. ISBN 978-91-86301-97-2.
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/kunskapsstod/2010-3-8.pdf> (2020-09-10).

Socialstyrelsen. (2012). *Rätt kompetens hos personal i verksamheter för personer med funktionsnedsättning - Vägledning för arbetsgivare*. Artikel nr 2012-2-17. ISBN 978-91-87169-04-5. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/vagledning/2012-2-17.pdf> (2020-09-22).

Socialstyrelsen. (2013). *Tvångs- och skyddsåtgärder inom vård och omsorg för vuxna*. Artikel nr 2013-12-34. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/meddelandeblad/2013-12-34.pdf> (2020-12-10).

Socialstyrelsen. (2014). *Kunskaper hos personal som ger stöd, service eller omsorg enligt SoL och LSS till personer med funktionsnedsättning*. Artikel nr 2014-3-19. ISSN 0346-6019.
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/foreskrifter-och-allmanna-rad/2014-3-19.pdf> (2020-09-10).

Socialstyrelsen. (2015). *Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet - Ett kunskapsstöd med rekommendationer för chefer, verksamhetsansvariga och personal*. Artikel nr 2015-12-3. ISBN 978-91-7555-347-4.
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/kunskapsstod/2015-12-3.pdf> (2020-11-19).

Socialstyrelsen. (2016). *Att förebygga tvångs- och begränsningsåtgärder genom det systematiska kvalitetsarbetet*. Artikel nr 2016-1-23.
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2016-1-23.pdf> (2020-12-10).

Socialstyrelsen. (2018). *Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS*. Artikel nr 2018-6-12. ISBN 978-91-7555-465-5.
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/handbocker/2018-6-12.pdf> (2020-09-10).

SOU 2006:110 *Regler för skydd och rättssäkerhet för personer med demenssjukdom: Betänkande av Utredningen om skyddsåtgärder inom vård och omsorg för personer med nedsatt beslutsförmåga.*
<https://www.regeringen.se/49b6aa/contentassets/21d5592310564351aba1631ec728b185/regler-for-skydd-och-rattssakerhet-for-personer-med-demenssjukdom-hela-dokumentet-sou-2006110> (2020-12-10)

Starrin, B. (2007) ”Empowerment som förhållningssätt” ?” I Askheim & Starrin (red.) *Empowerment- i teori och praktik.* Malmö: Gleerups.

SÖ 2008:26 *Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och fakultativt protokoll till konventionen New York den 13 december 2006.*

Thurén, T. (2000) *Vetenskapsteori för nybörjare.* Malmö: Liber.

Trost, J. (2011) *Kvalitativa intervjuer.* (4 uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Vetenskapsrådet. (2019). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning.* ISBN:91-7307-008-4. <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf> (2020-12-05).

BILAGOR

Bilaga 1 - Missivbrev

Göteborg 2020-11-02

Inbjudan att medverka i studie om makt och maktlöshet

Hej!

Jag heter Fredrik Gollmer och skriver mitt examensarbete inom det beteendevetenskapliga området med inriktning mot pedagogik vid Göteborgs universitet. Arbetet handlar om arbetet med personer som har en huvuddiagnos inom autism och omfattas av LSS. Mer specifikt är jag intresserad av de speciella arbetsvillkor som uppkommer i arbetet med brukare som har svårt att formulera sig rörande behov, intressen och önskemål. Jag förstår dessa villkor i termer av en spänning mellan å ena sidan ”makt” att själv bestämma hur tillvaron för brukaren ska gestalta sig, men å andra sidan av känslor av ”maktlöshet”. Syftet med min studie är att skapa en förståelse för maktpositionens och maktlöshetens in-/påverkan på insatsens praktik inom LSS som har insatser till personer med autism.

I min studie tillämpar jag vetenskapsrådets forskningsetiska principer. Det innefattar exempelvis att intervjuperson oidentifieras och är anonym. Jag kommer inte ange vilken verksamhet eller kommun som intervjupersonen arbetar i. Det är frivilligt att delta i studien och intervjupersonen har rätt att avbryta sitt deltagande utan förklaring och även välja att avböja vissa delar av samtalet. Jag kommer använda mig av ljudinspelningsutrustning under intervjuerna för att spela in samtalen. Det syftar till att underlätta analysen av samtalen. Efter att studien är färdig raderas alla inspelningar.

Att du är en av de personer som fått frågan om att delta beror främst på att jag upplever att din kunskap, erfarenhet och tankar kring detta ämne är högst intressant för min studie.

Intervjun beräknas omfatta 1,5 - 2h fördelat på två tillfällen med minst två dagars mellanrum. Då studiens tid är begränsad tänker jag genomföra intervjuer under vecka 45 - 46. Jag kommer ringa dig någon dag efter att du mottagit detta brev för att höra om du är intresserad, och förhoppningsvis boka in den första intervjun.

Vänligen kontakta mig om du har funderingar kring din medverkan:

Fredrik Gollmer

Mejladress: *****

Telefonnummer: *****

Det går även bra att kontakta min handledare:

Sverker Lundin

Mejladress: *****

Bilaga 2 - Intervjuguide

Informantens bakgrund

Bakgrundsinformation om informanten, ålder, titel, arbetsuppgift, utbildning, för-/ nackdelar med arbetet.

- Din ålder i tiotal?
- Yrkestitel, Hur länge har du arbetat med det?
- Vad är din arbetsuppgift?
- Vilken typ av funktionshinder har brukarna som du arbetar med?
- Erfarenhet av andra sociala arbeten?
- Utbildningsbakgrund?
- Finns det särskilda för- och nackdelar med ditt arbete?

LSS-reformer och nuvarande lagstiftning

Kännedom om reformer och nuvarande lagstiftning, verksamhetens realisering av FHP ambition, funktionshinderpolitikens bärande principer.

- Känner du till hur reformerna kring LSS sett ut de senaste 50 åren?
- Är du insatt i funktionshinderpolitikens (FHP) nuvarande ambition och LSS-lagstiftning? Vad innebär den i stort?
- Återspeglas FHP ambitionen i verksamheten? På vilket sätt då eller varför inte?
- Beskriv situationer där det varit tydligt att verksamheten återspeglar FHB ambition.
- Beskriv situationer där det varit tydligt att verksamheten inte återspeglar FHB ambition.
- Vad innebär begreppen inflytande och självbestämmande för dig?

Funktionshinder och funktionshinderpolitisk ambition

Svårigheter med insatsens praktik utifrån brukarens förmågor.

- Upplever du några svårigheter i insatsens praktik? Vilka? Vad beror det på? Går det att förändra? Reflekter du och/eller dina kollegor om det?
- Beskriv situationer som upplevs svåra p.g.a. funktionshindret.
- Stödpersonalens (SP) uppdrag, kravbild och kompetens
- Uppdrag, kravbild, utbildning, kompetens.
- Vad är din uppfattning om SP's uppdrag? Hur ser en vanlig dag ut?
- Finns det en kravbild, för SP, vad avser kunskap eller utbildning?
- Vilken kompetens behövs för SP's arbete?

Praktik och makt

Maktpositionens och maktlöshetens in-/påverkan och risk, begränsnings- och skyddsåtgärder, tvång, våld, övergrepp, kränkningar, Insatsen praktik.

- Ge exempel på situationer där maktpositionen är tydlig.
- Hur upplever du maktpositionen i relationen mellan SP och brukare? Påverkar den dig eller dina kollegor på något sätt? Hur? Varför? Reflekterar du kring det? Går det att förändra?
- Ge exempel på situationer där maktlösheten är tydlig.
- Hur upplever du maktlösheten i relationen mellan SP och brukare? Påverkar den dig eller dina kollegor på något sätt? Hur? Varför? Reflekterar du kring det? Går det att förändra?
- Hur upplever du att maktpositionen och maktlösheten påverkar SP's handlande/agerande?
- Upplever du risker kopplat till maktpositionen och maktlösheten? Hur? Varför? Reflekterar du kring det? Går det att förändra?
- Upplever du att det förekommer begränsnings- och skyddsåtgärder, tvång, våld, övergrepp, kränkningar i verksamheten? Finns det en öppen dialog? Vart går gränsen för vad som är okej eller inte? Är gränsen tydlig? Reflekterar du kring det?
- Vad tror du är anledningen till att gränser överskrids?